

İslam Hukuk Felsefesi Açısından Toplumsal Değişim Karşısında Kadının Dönüşüm Meselesi -1-

The Issue of Women's Transformation in the Face of Social Change from the Perspective of Islamic Legal Philosophy -I-

Öz

Kadın kavramı; din, felsefe, hukuk, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi alanlarda tanımlanmaya çalışılmıştır. Kadının kararlarını kendisinin almasında ilgili alanların verilerinin ne kadar etkin olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Çünkü bu kararlarda dine, felsefeye, hukuka psikolojiye, sosyolojiye ve antropolojiye dayalı gerekçeler bulunmaktadır. Bu anlamda bu alanlar nezdinde kadına yaklaşıldığında kadınıla ilgili her yorum sürecinin subjektif ve hermenötik olduğu problemiyle karşılaşılır. Genel olarak her yorumcunun kadınıla ilgili ortaya koyduğu kişisel yaklaşımında, yaşadığı çağın ve kültürün izleri bulunmaktadır. Özellikle günümüzde çok boyutlu, yoğun ve hızlı bir o kadar da karmaşık olan çağın ve kültürün (kültür endüstrisi) ortaya çıkardığı toplumsal değişim ve dönüşüm, değişime suskun kalmaması gereken İslam hukukunun kadın anlayışında değişim ve dönüşüm (metamorfoz) etkisine neden olmuştur. Meseleye bu açıdan yaklaşıldığında dini hukukun genel teorisi bağlamında toplumsal değişim karşısında kadının kararlarında yer alan dönüşüm meselesinin incelenmesine gerek vardır. Kadına dair klasik yaklaşımların, zamanın değişmesi ile ahkâmın değişmesine ve özellikle 'kadının kararlarını kendisinin alması/vermesi isteği/hakkı gerçeği' şeklinde karşımıza çıkan kadının değişmesi ve dönüşmesi bakımından tahlil edilmesi gerekmektedir. Nedeni ise algoritmik düşüncenin çok fazla arttığı günümüzde postmodernleşme, posthuman, transhümanizm, üstün insan tasavvuru ve insan çağına (antroposen) geçiş şeklinde nitelendirilen ancak özünde küreselleşme, bireyselleşme ve özgürleşme anlayışlarının bulunduğu kadının kararlarını kendisinin alma/verme isteği, İslam hukukunun vahyi yaşanabilir kılama kabiliyeti açısından ele alınmasını da gerekli kılmaktadır. Çünkü kadının kararlarında İslam hukukunun değişmeyen tarafında uyum içinde olmayan durumlar söz konusudur. Kadının kararlarını kendisinin alması meselesine yapay zekâ teknolojilerinin değiştirebilme gücü de ilave edilirse sorun tam olarak ifade edilmiş olacaktır. Farklı bir açıdan tam olarak varsayım şuna dayanmaktadır: Dinin anlaşılması ve yorumlanmasında zamanın değişmesi ve farklılaşması, dini meselelerin oluşmasında kadın mükellefin değişmesi, şartların değişmesi (sosyal değişim ve adaptasyon) medeni, iktisadi ve iş hayatına ilişkin değişiklikler gibi alanlar, bize kadının kararını kendisinin alması meselesini gündeme getirmektedir. Ayrıca siyasi, idari ve özellikle milletlerarası ilişkilerde yeni bir kadın diline sahip kadın merkezli yeni yaklaşım ve çözüm yolları ile bunların uygulanabilirliğine ihtiyaç vardır. Çünkü hayatın her alanında var olma mücadelesi veren kadın; sanattan siyasete, aile hayatından çalışma hayatına en temel haklara sahip olabilmek için çok güçlü ve inkâr edilemez bir çaba ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku, Kadın, Değişim, Metamorfoz.

Abstract

The concept of "woman" has been attempted to be defined in fields such as religion, philosophy, law, psychology, sociology, and anthropology. It is essential to know how effective the data from these fields are in allowing women to make their own decisions. This is because these decisions often contain justifications rooted in religion, philosophy, law, psychology, sociology, and anthropology. From this perspective, any commentary on women in these fields encounters the issue of subjectivity and hermeneutics. Generally, every commentator's personal approach to women carries traces of their era and culture. Especially in today's multidimensional, intense, rapid, yet complex era and culture (culture industry), the social changes and transformations it has caused have impacted the perception of women in Islamic law, leading to its change and transformation (metamorphosis). From this perspective, it is necessary to study the transformation found in women's decisions in the face of societal change within the general theory of religious law. Classical approaches to women need to be analyzed in the context of the change in rulings with the change of time, and especially in light of the reality that women wish/have the right to make their own decisions. This is because, in an age where algorithmic thinking has greatly increased and which can be described as postmodernization, posthumanism, transhumanism, the idea of a superhuman, and the transition to the age of humans (Anthropocene), but fundamentally includes globalization, individualization, and the notion of liberation, the desire of women to make their own decisions needs to be evaluated in terms of Islamic law's ability to make the divine revelation practicable. This is because there are situations in women's decisions that are not in harmony with the unchanging aspect of Islamic law. If the transformative power of artificial intelligence technologies is added to the matter of women making their own decisions, the issue will be fully expressed. From a different perspective, the assumption is based on the following: Changes and differences in the understanding and interpretation of religion, changes in religious matters due to the changing conditions for women, changes in conditions (social change and adaptation) related to civil, economic, and professional life, bring us to the issue of women making their own decisions. Additionally, in political, administrative, and especially international relations, there is a need for new approaches and solutions centered on women with a new "women's language" and their applicability. This is because women, who struggle to exist in every field of life, from art to politics, from family life to work life, put forth a strong and undeniable effort to possess their most basic rights.

Keywords: Basic Islamic Sciences, Islamic Law, Woman, Change, Metamorphosis.

Yıldray SİPAHİ

Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Temel İslam Bilimleri Bölümü/Fıkıh Anabilim Dalı/As.Prof., Burdur Mehmet. Akif Ersoy University Divinity Faculty

ysipahi@mehmetakif.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-1697-9159>

<https://ror.org/04xk0dc21>

Makale Türü-Article Type: Araştırma

Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 15.08.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 16.09.2023

Yayın Tarihi/Date Published: 30.09.2023

Atf/Cite as: Sipahi, Y. (2023). İslam hukuk felsefesi açısından toplumsal değişim karşısında kadının dönüşüm meselesi-1-. *Turkish Academic Research Review*, 8 (3), 1295-1326.

Değerlendirme/Peer-Review: Ön İnceleme: İç Hakem (Editörler). İçerik İnceleme: İki Dış Hakem/Çift taraflı körleme. Single anonymized-One internal (Editorial Board). Double anonymized-Two external.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı-Turnitin/Yes-Turnitin.

Yayıncı/Published: Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Yıldray Sipahi.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: turkisharr@gmail.com

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Yeni bir yüzyılın eşiğinde, bütün dünyada yükselişe geçen manevi ve dinî eğilimler karşısında İslam'da insan hakları ve kadın-erkek eşitliği gibi birtakım hassas konular üzerinde yoğun tartışmaların yaşanması kabul edilmesi gereken sosyal olgulardır (Agayef, 2013). Özellikle Batı dünyasında farklı problemler olduğu kadar kadın meselesi ve hukuku şeklinde ortaya çıkan feminist yaklaşımların ortaya koyduğu ayrımcılığa dayalı cinsiyet sorununun varlığı şüphesiz bilinmektedir (Beauvoir, 2021; Lips, 2021). Kadının kararlarını kendisinin alması/vermesi isteği/talebi, İslam hukuk felsefesi boyutunda sorgulanması, İslam'ın ana kaynaklarıyla olan ilişkisi göz önüne alınarak ontolojik, epistemolojik ve metodolojik değerlendirmelerde bulunulması gerekmektedir (Neşşâr, 1999). Hangi alanda bu meseleye bakılırsa bakılsın kadın bakışında yanlı bir tutum bulunmaktadır. Asıl mesele, kadının kararlarını kendisinin almasında başta belirtilen belli başlı bilimsel alanlar açısından holistik bir kadın anlayışı analizine ihtiyaç duyulmasıdır. İslam hukuk felsefesi göz önünde bulundurularak misogynist yani kadın düşmanı tabirini doğuran düşünsel temellerin hermenötik açıdan teşkil ettiği nokta bulunmaya çalışılmıştır. “Ezmanın tagayyuru ile ahkâmın tagayyuru inkâr olunamaz (Mecelle, md. 39).” yani zamanın değişmesiyle ahkâm değişir (Şen, 2022: md. 39) önermesini sürekli zihinde tutarak, İslam hukuku açısından hiç değişmeyecekmiş gibi kayıtlarla tanımlanan kadın, değişim ve dönüşüm değerler dizisinde (paradigma) mukayese edilmiştir. Ancak bu noktada kadın özne meselesinde hem bireysel hem kitlesel çabaların ortaya konulmasına gerek vardır. Bireysel çabaların altında kadını aşağılayan, ötekileştiren durumlar mevcuttur. Deyim ve atasözlerinde yer alan kadına yönelik çatlakların bulunması, medyadaki yayınlama formatları göz önünde alındığında kadını farklı statüde konumlandıran bir bakış söz konusudur. Çünkü toplumun kadına yaklaşım biçimi, sosyal hayatta var olma çabası içerisinde olan kadının durumunu belirleyen hususlar arasında en önemli etkidir.

Bu tartışma makalesi, İslam hukuk felsefesi açısından küreselleşme, bireyselleşme ve özgürlük kapsamında kadının kararlarını kendisinin alma yetkisinin bulunup bulunmadığı sorununa, kapsamlı bir şekilde, belli bilimlerin verileri ışığında çözüm odaklı ontolojik, epistemolojik ve metodolojik bir inceleme denemesidir. Küreselleşme, bireyselleşme ve özgürlük anlayışı, toplumda yer edinmesiyle birlikte, dünyadaki her şeyde ve her yerde olduğu gibi İslam dünyası üzerinde de farklı boyutlarda değişimler ortaya çıkararak hukukun bir öznesinin de kadın olduğunu söyleyen kadın hukukunu getirmiştir (Kumaş, 2022: 132). Bunların ortaya çıkardığı değişim ve dönüşüm, özellikle kadın-erkek eşitliği bağlamında İslam hukuku ile mer'î hukuk arasında da bazı çelişkilere ve insanların zihninde çeşitli soru/n/lara yol açarak büyük problemler doğurmuştur (örneğin 4721 Sayılı Kanun: Türk Medeni Kanunu, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşme: 14 Ekim 1985 Tarih ve 18898 Sayılı Resmî Gazete; Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Ek İhtiyari Protokol, Kadın Hakları ve Uluslararası Hukuk ve Uygulama, Türk Medeni Kanunu gibi). Bunlardan birisi de kadının kararlarını kendisinin alması meselesidir. Kadın mevzusu, ister geçmiş dönemlerde isterse günümüzde olsun, her daim üzerinde düşünülen ve çeşitli meseleleri beraberinde getiren geniş bir alana yayılmıştır. Bunun yanında kadın meselesi, toplumumuzda en çok tartışılan hususlar arasında yer edinmiş eski ile yeni arasında bir çatışma kaynağı olmuştur. Bunların içerisinde ataerkil [(ümmilik: sezgisel-irticalî), (sözel-şifahi yaklaşım-kültürel yaklaşım)] ideolojiye dayanan geleneğe ait görüş ve bu görüşün karşısında kadını erkeğin kölesi hâline getirdiğini öne süren ve aile kurumunu bu sebeplerden ötürü reddeden, kadınıla erkeği her konuda eşit gören hukuka dayalı feminist söylemler/yazın bulunmaktadır. Bununla birlikte günümüzde eski ile yeni arasında bir yerde orta yol tuturmaya çalışan fakat hâlen anlaşılmadığını düşünen bir kesimin de varlığı problemi daha da genişletmektedir (Beauvoir, 2021; Direk, 2021: 29). İslam hukuk felsefesi açısından ele alınacak bu problematikte, aslî kaynaklara

dayalı delillendirmeler (istidlâl) ve bu delillendirmeler ışığında karşıt düşünceler fikir olarak izlenmeye çalışılmıştır (Neşşâr, 1999: 1/55-56, 299). Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, kadının kararlarını kendisinin alması meselesinde İslam hukuk biliminin genel teorisi olan usûl (bu bir nevi İslam hukuk felsefesi de demektir bkz: Neşşâr, 1999) anlayışındaki temel paradigmalardan ihmal edilmemesidir. Tüm bu açıklamalarla birlikte bu hassas konu karşıt düşüncede “lafzî” olarak ele alınmamış olup Kitâb doğrultusunda “genel dünya görüşü” ve “evrensel bir hidayet amacı-hidayet epistemolojisi (Muhsin, 1997; Aytepe, 2021: 383-390)” odak noktası hâline getirilerek ortaya konulan kadınla ilgili “genel ilkeler yaklaşımı düşüncesinin” analizi şeklinde yapılmıştır. İslam hukuk bilimi açısından esas itibarıyla aynı özden gelen genelde eşit haklara sahip olan kadın ve erkeğin bazı özel hukukî durumlarda farklı hükümlere tabi tutulmasına sebebiyet veren psikolojik, fizyolojik (biyolojik) ve sosyal değişimi ifade eden sosyolojik boyutların kararlarını alıp verirken kadın tarafından incelemesi gerekmektedir (Kumaş, 2022: 132). Şurası da bir gerçektir ki değerlendirme neticesinde karşıt düşüncelerin uzlaşan yönleriyle farklı yönlerini gösteren bir görüş belirterek geleneği, değerleri, sembolik bağlamlar ve toplumsal durumları göz önünde bulunduran yeni metafizik öteki kadın ön plana çıkacaktır. Hukukî öznenin meşru sorusu şudur: Kadının kararlarında hukuk öznesi kimdir? (Fazlurrahman, 2018c: 45; Direk, 2021) Ortada bir eylem veya eylemin parçasını atfetmekle alakalı hukukî merci sorunu söz konusudur. Hakların ve sorumlulukların isnadında bir eyleme mükelleflik yüklemek aslî önemdedir ve ehliyet kavramının en nirengi noktasını oluşturmaktadır (Agayef, 2013; Tucker, 2015: 198). Amaç kadının kararlarını alması ve vermesinde topluma nüfuz edecek dil ve enstrümanların isabetli bir şekilde yakalanmasıdır.

1. Yöntem ve Hipotezler

Tarih boyunca farklı coğrafyalarda, kültür ve medeniyet ortamlarında öne çıkan “kadının kararlarını kendisinin alması” meselesi İslam hukuk felsefesi açısından sorgulanarak, bu meselenin ana kaynaklarıyla olan ilişkisi göz önüne alınarak değerlendirmede bulunulması gerekmektedir. Her ne kadar evrensel boyutta gündemde olsa da kadın meselesi incelenirken dikkate alınması gereken nokta, içinde yaşanılan toplumun anlayış ve farklılıklarına rağmen İslamî bir boyutta bir kadın geleneğine sahip olduğu gerçeğidir. Bu nedenle kadının kararlarını kendisinin alması meselesinde tahlil yapılırken din, tarih ve kültürü göz önünde bulundurmaya doğru bir yaklaşım olmalıdır. İnsanların dinî metinlere yaklaşımında izledikleri metotların güvenilirlik derecesinin dini kavrayıp yorumlamalarıyla doğrudan bağlantılı olduğu reddedilemez (Tucker, 2015). Üzerinde çalışılmak istenilen kadın konusunun farklı açılardan ele alınıp değerlendirilmesinde İslam hukuk biliminin temel kaynağı olan Kitâb, merkezî bir yer edinmektedir. Kitâbın önemi şöyle vurgulanabilir: Kadının kararlarını kendisinin alması meselesinde; Kitâb merkezli yaklaşım, Kitâb’a dayalı gelenek ve Kitâbdan bağımsız gelenek merkezli bir yaklaşım sergileyen kişiler arasında, ister kadın ister erkek olsun farklılıklar olacaktır. Kadın konusuna ait Kitâbda yer alan ayetlerle dinin ana hedef ve gayeleri (hidayet ve makâsîd hem ontolojik hem de epistemik gâî veya teleolojik yorum), evrensel mesajları açısından bütün olarak ele alınıp değerlendirmesi, doğru bir tahlil yöntemidir.

Kadının kararlarını kendisinin almasında İslam hukuk biliminin genel teorisi bağlamında yöntem adına özellikle kadının bilmesi gereken hususlar vardır. Öncelikle İslam hukuk biliminin genel teorisinde Şâri’ (kanun koyucu) tarafından konulan hükmün konusu olan fiile (insan davranışı) mahkûmün fih ya da mahkûmün bih denilmektedir. Mahkûmün fihi belirtmek için ayrıca ef’âl-i mükellefin ibaresi de kullanılır. Mahkûmün fih, Şâri’-nin talebinin ilgili bulunduğu söz, fiil ve durumlardır (Şimşek, 2019). Bu söz, fiil ve durumun sonucu/hükmü insan fiilleriyle ilgili teklifi ve vad’î hükümlerde ortaya çıkmaktadır. Ancak vad’î hükümler, doğrudan mükellefin

fiili ile ilgili olabileceği gibi insan fiili ile bağlantılı bir durum da olabilir. Hükmün konusu ise mükellefin fiili ile bağlantılı olmayıp ancak onun fiiliyle irtibatlıdır. Denilmek istenen kadının, kararlarını kendisi alırken mükellefin fiilleriyle kastedilenin geniş anlamda vad'î hükümleri de içerecek şekilde ele alması gerektiğidir. Dolayısıyla mahkûmün fihin şartlarının usûlle bağlantısı kurulduğunda şu noktalar hem erkek hem de kadının yani mükellefin karşına çıkar (Şatbî, 1990: 2/107-169, 325; Şimşek, 2019);

- Teklife konu fiilin bilinmesi,
- Teklife konu fiilin güç yetirilebilir olması,
- Teklife konu olan fiilin irâdî nitelikte olması.

Usûl bağlamında 'mahkûmun fih'in sebep-illet-hüküm ilişkisiyle bağlantısı tartışmanın ilerleyen başlıklarında temas edilerek, kadının kararlarının kendisinin alması meselesinin, usulle birlikte İslam hukuk felsefesinde ele alınış biçimleri şekillendirilmiş olacaktır. Hipotez ve bulguların ortaya konması ve tartışma esnasında bu üç madde göz önünde bulundurulmalıdır. Meseleye yaklaşım yönteminin bir yönü ise mesele tamamen teorik düzeyde ele alınmasını gerektiren hukukun genel teorisi yaklaşım biçiminin esas alınmasıdır. Çünkü hukukun genel teorisi, hukuk dogmatizminden farklı olarak hukuk mantığını genel düzeyde ele almaya çalışmaktadır. Bu anlamda hukukun içeriğini değil hukukun normatif yapısının öncelenmesi gerekir. Buna göre tüm hukuk düzenleri için geçerli genel, soyut ve evrensel düzeyde genel açıklamalarda bulunularak tasvir edilmeye çalışılmış ve pozitif düzeyde ele alınmıştır. Bu nedenle ahlakî ve ideolojik tavrından alabildiğine uzak durulmuştur ancak ahlakî açıklamalara yanlı açıklamalar olarak değil hukuk-ahlâk ilişkisini ortaya koyan noktalar olduğu için temas edilmiştir (İbn Kudâme, 1997: 123).

Kadının kararlarını kendisinin alması meselesiyle ilgili normatifliğe ulaşmak için ortaya konmaya çalışılan önermelerin kaynağı fıkıh usulü, fûru-ı fıkıh, yürürlükteki mevzuat ile bilimsel eserlerden elde edilmiş kavram, istatistiksel tespit, analiz ve incelemelerdir. İstatistiki tespitlerden elde edilen ve insanların ortaya koyduğu düşüncelerin kesinliği anlamında orta norm denilen "istatistiki" bilgiler, vahyin görüşüyle birlikte sentez ve analiz edilmiştir. Anılan nedenlerle burada usûlî bir hukuk teorisi peşinde olan istikrâ merkezli bir anlayış hâkimdir. Bu şu anlama gelen, neredeyse tüm araştırma yöntem ve tekniklerinin mezcedilerek ne reddedici ne savunmacı ne de uzlaşmacı bir bakış toplamını ifade eden ve aşan bir durumdur. Özellikle toplumsal cinsiyet stereotiplerinin (kalıp yargı) çeşitli değişkenlere göre farklılaştığı da düşünülürse vahyin muhkem normlarıyla çatışması kaçınılmazdır (Neşşâr, 1999; Lips, 2021). Kadının kararı sorunu ile ilgili insan davranışının ele alınışında hukuk kuralları ile din kurallarının mukayesesine olduğu gibi farklı alanların verilerine ayrıca yer verilmiştir (normatiflikte emir, yasak veya izin). Hukukun temeli hakkında ve hukuk kurallarının konulmasında iki irade kadının kararını almasında aktif rol oynayan etken düşünce olmalıdır: Tanrı ve insan iradesi (Bilge, 1996 ve Gözler, 2011). Bu iki irade neticesinde ortaya çıkan hukuk kurallarının etkililiği cebirde yani müeyyide dediğimiz kuralın ihlaline bir tepki olarak gösterilen maddi kuvvet işleminde ortaya çıkmaktadır. Bu iki iradenin yansıması olan hukuk kuralları ile din kuralları arasında asıl fark, hukukun müeyyideleri bakımındandır. Din kuralları, ilahî irade tarafından konulduğuna inanılan ve beşerî davranışları düzenleyen, öbür dünyada cehennem azabı çekmek korkusu ile müeyyidelenen emir ve yasaklardır Hukuk kurallarının müeyyidesi cebri, din kurallarının ise manevi ve ahlakidir. Bu manevi ve ahlakî müeyyide, onun deyimiyle 'cehennem azabı çekme korkusu'ndan ibarettir (Gözler, 2011). Ancak burada şu kaydın düşülmesi yerinde olacaktır: Aslında din kurallarında her ne kadar manevi cebir daha ön planda olsa da din kuralları da hukuk kuralları gibi cebri müeyyideler içermektedir. Son tahlilde din kuralları ile hukuk kuralları arasında bir mukayese yapıldığında; değişebilirlik, amaç, muhatap, müeyyide ve

kaynak bakımından farkların olduğu ortaya çıkacaktır ve kadının kararlarını kendisinin alıp vermesinde etkin ve belirleyici güç Tanrı ve insan iradesidir.

Genel hukuk kitaplarında, örneği az önce verildiği gibi, din kuralları tamamen manevî yönüyle ele alındığı için dinlerin kendi hukuk sistemlerinin olduğu göz ardı edilmektedir. Bu nedenle din, hukuku belirleme niteliğine sahip olursa hem pozitif hukuk anlamına gelir hem maddî ve manevî bakımdan etkili olur. Tekrar bu ayrımın neticesine dönülürse laik hukuk sistemleri hukuk kurallarının genel teorisine göre, din kurallarının uygulaması ve cebriliğinin müeyyidesi sadece manevi olunca özellikle İslam hukuk biliminin genel teorisi özel hukuk sahasında yer alan; “ahvâli şahsiyye, eşya ve borçlar, suç ve ceza hukuku” gibi ayrıca devlet ve devleti ilgilendiren kamu hukuk alanlarıyla ilgili din kuralları ve teorisi tamamen askıya alınmış olmaktadır. Verilen açıklamalara göre kadın, kararlarını alıp vermede belirtilen noktaların hangi aşamasında ya da kararın neresinde yer almaktadır? Yöntemi bu kadar uzatmamızın nedeni kadının değişim ve dönüşümünde ortaya çıkacak değerler dizisinde (paradigmatal inşa süreci) kadının bizzat kendisinin kararlarını almasında, din kurallarına müeyyide bağlayan şey başka bir tabirle din kurallarını hukuk kuralına dönüştüren, ilahî irade değil beşerî irade olmaktadır. Din, hukukun ilham kaynağı olabilir ama hukukun yaratıcısı ve koyucusu her hâlükârda insan/lar/dır. Bu durumda din kuralı, hukuk kuralına dönüştüğünde dinin değil, artık pozitif hukukun kuralı kabul edilmektedir. Bu nedenle hukuk kurallarıyla din kuralları hiçbir zaman çakışmaz çünkü hukuk kuralları ile din kurallarını ayıran asıl kriter müeyyidenin cebrî niteliğidir (Neşşar, 1999; Kaya, 2022). Hukukun maddi kaynakları denildiği zaman, hukuk kurallarının kaynağı anlaşılır. Hukukun kaynağı, hukuk kurallarının oluşmasına neden olan her türlü toplumsal ve düşünsel verilerin bir araya gelmesi şeklindedir. Bu anlamda hukukun maddi kaynakları; tarihsel, toplumsal, ideolojik, ahlakî, dinî, ekonomik, kültürel, teknik her türlü kökenden olabilmektedir (Bilge, 1996 ve Gözler, 2011). Kadın kararlarını alırken kendisinin bu açıklamaların neresinde olduğunu tespit etmelidir. Son tahlilde kadının kararlarını kendisinin almasında kadının kendisini dönüştürdüğü kabul edilmeli ve ele alınan konu, bilimsel yoruma bağlı hukuk teorisinin (hem dinî hem de pozitif) ortaya çıkartılmasındaki yorum yönteminde felsefî, sosyolojik, lafzî, tarihî, sistematik ve gâî olmak üzere farklı perspektiflerle kavranmaya çalışılmalıdır. Amaç, kadının sosyolojik dönüşümünü fıkıh-hukuk zemininde anlamak ve sosyal değişimde kadın meselesinin bizzat kadının sosyal anlamda kendisinin oynadığı role dikkat çekmektir. Bu anlamda bu dönüşümü anlamak için kadının ortaya koyduğu sosyolojinin ya da söylemin kanun koyucu tarafından göz ardı edilemezliği ortaya çıkacaktır.

Son olarak, kadının kararlarını kendisinin almasında küreselleşme, bireyselleşme ve özgürleşme isteğinin temelinde psikolojik faktörler bulunduğu gibi kadın olgusunda sosyolojik faktörler (Neşşâr, 1999: 1/56) de irdelenirken tek bir dinamiğe dayalı parçacı bir yaklaşımdan ziyade holistik/bütüncül bir perspektif ile hareket etmek gerektiği belirtilmelidir. Bütüncül yaklaşım ise toplumsal yapının bütün unsurlarının göz önünde bulundurulmasıyla mümkün olabilir. Bu anlamda da yeni bir kadın matematiğine ihtiyaç bulunmaktadır. O zaman buradaki yöntemsel soru sosyal bilimlerin matematiği var mıdır? Matematik, insanı sezgiden tamamen arındırıp mekanik hâle getiriyorsa sosyal matematiğin teorisi, sezgisel ve biçimsel kurallara indirgemeci olmak zorundadır. Buna göre sezgisel metot, genetik ve aksiyomatik metoda dayanmaktadır. Her iki metotta sistemin tutarlılığını ifade eden ispatlanabilir meta teoriye dayanmaktadır ve burada geçerli olan kadının dil mantığıdır. Aksiyomlar ise sembol, imge x varsayımlar bunların sistem içindeki ifadelerle dayalı başka teoremlerden yola çıkarak ispatı yapılan hipotez varsayımlardır. Bu açıklamaya göre hukukî özne olan kadının karar süreçlerinde aşağıdaki önermeler varsayım olarak kabul edilmiştir:

- Şâri' dilediği emir ve yasaklarda bulunur (Yaratma ve buyurma: Zorunlu varlık anlayışına dayalı, yaratmasının kayıtlanamayacağı ulûhiyet ve tenzih akidesine bağlı kalma zorunluluğu, ontolojik yaklaşım).
- Şeriatte ihtilaf ve çelişki yoktur (Zorunlu varlık anlayışında Allah'ın ve vahyin masumiyeti karinesi, ilahi fiillerin kullara dönük maslahatlarında yani kulları üzerindeki fiillerinde ta'lîl problemi, ontolojik metodoloji).
- Şer'î deliller akli prensiplere ters düşmemektedir. Şer'î deliller mükelleflerin akıllarınca kabul edilsinler diye getirilmiş ve konulmuşlardır ki bunlarla gereği ile yükümlü tutulsunlar ve amel edebilsinler. Çünkü mükellef, aklının almadığı, tasdik etmediği bir şeyle yükümlü tutulmaz çünkü bu takat üstü yükümlülük olmaktadır (ontolojiye dayalı epistemoloji).
- Naslarda ve hükümlerde ta'lîl ve taabbüdî ayrımında hikmetle ve gâî ta'lîl boyutu yani fikhî ta'lîl boyutunun bilinmesi gerekir (ayrıntılar ve karşılaştırmalar için bkz. Neşşâr, 1999; Özdemir, 2016).
- Zarûretlerin dikkate alınması her şeyden önce teklif-kudret ilişkisinin zorunlu icaplarındandır. Çünkü dinî-hukuki teklife muhatap ve gereğiyle mükellef olabilmek için teklifi anlama ve uygulama kudretine sahip olmak gerekir (Çalış, "Zarûret" TDV maddesi). Daha önce teklifle ilgili ifade edilen üç maddeyle bu beş önerme birlikte düşünülmelidir.

2. Bulgular

Kadınlık durumu, kadının bireyselliği ve özgürlüğünün erkeğinki kadar esas (öznel) sayılmadığı, erkeğin bireyselliği ve özgürlüğü tarafından aşılın bir alan olmaktadır. Kadın özgürlüğünü, erkek özgürlüğü tarafından aşılabilmesini sağlayan tek şey erkek egemenliğidir. Erkeklerin fiziksel olarak kadınlardan daha güçlü olması yeterli bir açıklama argümanı değildir. Fiziksel gücün fazlalığı, o güç tarafından meşruluğu tesis edilmediği müddetçe her zaman aşılabılır. O nedenle erkek egemenliğinin, meşruluğunu kurmak için kadını inşa etmesi gerekir (Beuavoir, 2021). Kadının aşkınlığı ketlenmiştir. Kadın bir insan olarak kendini gerçekleştirme koşullarından yoksun bırakılınca başka birinin ki kastedilen erkek özne olmaktadır, özgürlüğü tarafından aşılın bir nesneye benzemiştir (mutlak başka, kadının kendisini erkeğe göre tanımlamaması, kadının aşkınlığı-adanmışlığı, kadının kendine yabancılaşması ve heteronormatiflik problemi). Oysa kadın dünya nüfusunun yarısını oluşturan demografik bir ağırlığı bulunan insandır. Kadın, kararlarını kendisinin alıp vermesinde, kendi varlığına, inancına ve hayatına dair özgün, hakikate dayanan bir çaba ve aynı zamanda hem ontolojik hem de sosyolojik meşruiyetine karşı mevcut olan meydan okumalara, hukuki özne olarak cevap aramak istemektedir. Kadın, abartılar da olsa, erkek-egemen bir dünya tasarımında, kendi yükselişi için kendi lehine (haklar) bazı düzenlemelerin yapılması konusunda dinde ve pozitif hukukta arayışlar içinde olmalıdır:

2.1. Kadının Kararlarında Etkin Olan Kadın Merkezli İnsanın Yaratılışı Problemi (Tanrı'nın Cinsiyeti ve Kadının Yaratılması)

Kâinattaki varlık serüvenini anlamlandırma çabası her daim bizimle birlikte. Nasıl yaratıldığımız insanlık tarihi boyunca süregelmiş ve günümüzde çok tartışılan bir mesele olarak hayatımızda yer edinmiştir. Yaşamın başlangıcı ve zamanla çeşitlilik göstermesiyle beraber düşünce çevrelerinde yaratılış ve evrim olmak üzere iki bakış mevcuttur. Yaratılış inançla ilişkilendirilirken evrim ise temellerini bilime dayandırmaktadır. Bu durumun sebebi ise insan için yaratılış meselesi varoluşsal bir gereksinimden kaynaklanmasındır (Kılıoğlu, 1988; Çağrı, 1989; Yakıt, 1998).

Tartışmaların ayrıntısına girmeden bu sorunun temel düşünce farkı şu şekilde izah edilmektedir: Yaratılışa göre evren belli bir amaç ve plan ile etkileşim içindeki özne vasıtasıyla tek bir seferde tasarlanmasıyla mevcut konumuna ulaşabilmekteyken evrim düşüncesine göre madde tesadüfler doğrultusunda mekanik bir süreç ile mevcut konumunu elde etmiştir. Temel fark, mevcut durumun elde edilmesinde rol oynayan yöntem şeklindedir (Yakıt, 1998, 1999, 2001; Bayraklı, 2019; Çiftçi, 2021).

İnsanın yaratılışını temsil eden ortak ata figürü (Hz. Âdem: ‘Ol!’ emri, Hz. Nuh) ve Hz. Meryem’den Hz. İsa’nın doğuşuyla (‘Ol!’ emriyle dışıdan doğan) ilintili; “Ben kimim, nasıl yaratıldım ve nereden nereye!” diye özetlenebilecek varoluşsal bir gereksinimi çok ileri götüren feminist yazının en başında açık veya dolaylı bir şekilde erkek cinsinin kadın cinsinden üstün olduğunu telkin eden dine yöneltilen eleştirel düşünceleri bulunmaktadır (Kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılması meselesi). Tanrı’nın cinsiyeti ile ilgili düşünce erkek ve kadının yaratılışına ve ilk günah düşüncesine odaklanmaktadır. Feminist düşünce, “Baba tanrı” düşüncesini reddederek Tanrı’nın cinsiyeti olmadığını savunmuş hatta bazı feministler tarafından “Ana tanrı” düşüncesi dahi ileri sürülebilmektedir (Bustan, 2014; Nelsen, Hart M.-Neil H. Cheek-Paul Au, 2005; Fazlurrahman, 2018d; De Beauvoir, 2021; Direk, 2021).

2.1.1. Kadının Kararlarını Kendisinin Almasında Kadın ve Erkeğin Yaratılışında Ortak Cevher: Nefs Anlayışı ve Buna Bağlı Ceza ve Mükâfatta Eşitlik

Nefs kelimesinin hem genel (nefs/enfüs- self/selves) hem de teknik kullanımı bulunmaktadır. Kur’an’daki teknik kullanımı esas alındığında nefis bütün insanların kökenine işaret etmektedir. Nitekim Kur’an’da insanların bütün yeryüzüne yayılmalarının, farklı dil ve renklere sahip olarak pek çok millet ve kavimlere ayrılmalarının belirtilmesinin yanı sıra bu ârizî sonuca ilaveten herkesin aynı kökene sahip oluşu da vurgulanmıştır (aynı vardan var olma) (Yakıt, 1998; Taylan, 2011; Fazlurrahman, 2018d; Şenat, 2020).

Dini bakımdan, dünya hayatı bir metâdır. Ahiret ise şüphesiz ki asıl karar kılınan yurttur. Kim bir kötülük işlerse, başkasıyla ceza görmez, kim de erkek olsun dişi olsun kendisi bir mü’min olarak salih bir amelde bulunursa işte onlar cennete girerler (el-Mü’min, 39/40). Kadının ceza ve mükâfatta erkekle eşit olduğunu düşünmesi, kararlarını kendisinin almasında çok etkilidir. Buna göre Kitâba dayalı vahiy temelli anlatılanlar ele alındığında âhiretin her aşamasının kişi (nefs) tarafından tecrübe edildiğini ortaya koymaktadır. Bireyin sorumluluğuna ve yaşam tecrübesine çok büyük bir önem verilmiştir. Yine âyet temelli düşüncede yer alan ölümü bu dünyadan ahirete geçişi yaşayan ve tecrübe eden bireydir. Her nefis ölümü tadicıdır. Ceza ve mükâfat, kişi (insan) temel alınarak verilmektedir. Hüküm için sadece bir tek yani cinsiyete dayanmayan terazi olduğu hâlde kadın olsun erkek olsun herkes kazandığına göre bireysel olarak mükâfatını alacaktır (İbn Kudâme, 1997: 180). Ancak “erkekler kadına musallat olmuşlardır!” inancının kaynağı kadının, erkeğin sol kaburga kemiğinden yaratılması düşüncesidir. Yasak ağaçtan meyve yemesi yüzünden örneğin Hristiyan anlayışında, kadın suçlanarak bu günahından bütün kadınların sorumlu tutulması anlayışı doğmuştur. Bu meyvenin yenilmesi akabinde insanda *utanma (iffet ve mahremiyet: psikolojik)* ve *çıplaklık (sükûn ve şehvet: biyolojik)* duygusunun açığa çıktığı yani erkek ve kadının birbirinden utanarak kendilerini örtmeye çalıştıkları dinî anlatılarda aktarılmaktadır. Çıplaklık, cinsel bir dürtüdür ve cinsel tabiatın açığa çıkması söz konusudur (Yakıt, 1999; Arpaguş, 2020; Nelsen, Hart M.-Neil H. Cheek-Paul Au, 2005; Bora Çınar, 2022). Burada şu tarizi düşünceyi kayda geçmek adına uygun olacaktır. Kadının varoluşuyla alakalı doğrudan bağlantılı bir fenomen olarak yasak ağaçtan meyve yeme hadisenin Müslüman, Hristiyan ve Yahudî anlayışlarındaki tahlillerine girmeden ortaya çıkan sonuca odaklanarak her iki

cinste beliren ve herkesçe kabul edilen özellikler ön plana çıkartılmıştır. Bunları dile getirmedeki asıl amaç ise kadının, kararlarını kendisinin alıp vermesinde bu yöne dikkat çekmesidir.

2.1.2. Yaratılış, Nefs, Ceza ve Mükâfat Bağlamında İslam Hukuk Felsefesinde Amel Anlayışı ve Ameli Oluşturan Unsurlar

Kadının kararlarını kendisinin alıp vermesinde insan merkezli yaratılışa dayalı, kadın ve erkeğin yaratılışında ortak cevher olan nefis anlayışı mühim rol oynamaktadır. Ontolojik olarak yaratılış ve nefis anlayışı kadının amel anlayışında da ceza ve mükâfatta eşitlik anlayışını doğurmuş olmalıdır. Bu düşünce amel boyutunda dikkat çekilmesi gereken noktalarda kendisini gösterebilir. Amelle, iman-niyet ilişkisi, zahir ve batın amel ve amelin karşılığı ve boşa gitmesi gibi hususlar kastedilmektedir (İbn Kudâme, 1997: 180; Senhuri, 1998; Uludağ, 1991; Dönmez, 1991).

İslam hukukunun meşruiyet ve geçerliliğini siyaset kurumunun ve dünyevî sınırların ötesine taşıyan unsurların bir kısmı manevî bir kısmı da maddi olgular olarak karşımıza çıkmaktadır (Fazlurrahman, 2018a:129). Tabir-i diğerle manevî/derunî (dikey) ve kurumsal (yatay) boyutlar iç içe bir şekildedir ve bu boyutları birbirinden ayırmak çok zordur. Bu dikey anlayışı, yatay anlayışa bağlayan olgular bulunmaktadır: fitrat, akıl, irade, ehliyet, adalet, hukukun üstünlüğü gibi soyut ama maddi unsurlara amel boyutunda hayat veren dinamiklerden bazılarıdır (Kutup, 1964: 26, 42, 63; Neşşâr, 1999: 1/56, 2/241; Kumaş, 2022: 49). Şâri'nin kastıyla, mükellefin kastının uygunluğu şeklinde özetleyebileceğimiz İslam hukuk felsefesindeki amel anlayışı, iman-niyet ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda amelin tanım ve içeriğini bize bildiren Mecelle'de; "Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir" (md. 2) şeklinde ifade edilen "el-umûr bi- makâsidihâ" kaidesi (Şen, Sistematik Mecelle, 2022: md. 2) İslâm hukuk teorisinde, sadece dış dünyaya aktarılan söz ve davranışların iç dünyadaki durumdan tamamen bağımsız olarak ele alınmadığını göstermektedir. Buna göre amel, genel olarak ele alındığında, kişinin iç dünyası ile ilgili iman, düşünce ve niyet gibi hususları da kapsamakla birlikte İslam hukukunda kişinin dış dünyaya aktardığı söz ve davranışları ifade etmektedir (Senhûri, 1998; 4/29, 30; Mahmesâni, 1948: 2/30-31; Dönmez: 1991; Kumaş, 2022: 121, 122, 123). İstisnalarının olduğunu bilerek teoride amellerin dünyevî ve özellikle uhrevî hükümlerle ilgisi niyetle kurulmaktadır. Sonuçta İslam hukuk felsefesinde, fikhın genel bir tarzda ele alınması hâlinde, gerçek irade ile amel ilişkisi ve bu iradenin, ister dünyevî isterse uhrevî anlamda amele bağlanacak sonuç etkisi olacaktır (objektif/sübjektif teoriler, lafızcılık/gayecilik, içe ve dışa yansıyan irade yaklaşımları, kazaî/diyânî yaklaşımlar: Senhurî, 1998; Mahmesâni, 1948). Ameli oluşturan olgu-değer unsurları düşünüldüğünde fitrat, irade, ehliyet, hürriyet, adalet gibi kavramlar karşımıza çıkar. Bu unsurlar aynı zamanda şahsiyeti/garizeyi de oluşturmaktadır. Amellerde büyük önemi hâiz olan irade, kasıt, rızâ, ihtiyar gibi kavramlar ve bunlar arasındaki kapsam ilişkilerinin, kadının kararlarını kendisinin almasında belirleyici olduğu düşünülmektedir (Zerkâ, 1968: 2/754-755).

Kadının kararlarını almasında dayanağı olan fitrat, yaratılışdır ve Allah her yaratılışta olduğu gibi ona da bir nizam bahşettiği ortak olgudur. Fitrat; insana insan olması açısından hükmeden kanunlar ve onun bütün özelliklerini ve beşerî tabiatını oluşturan durumlar olarak Kitabda insanın yaratılış özelliklerine atfen kullanılmıştır. Buna göre Kur'an fitrat tabirini; beşer, nefis ve insan kavramlarıyla insanı cins bütünlüğü olarak ele almaktadır. Ayrıca insana hükmeden kanunlara ve özelliklere atıfta bulunmaktadır. Beşer kavramıyla ise insanın biyolojik yönü vurgulanmaktadır. Nefs kavramı ile insana ruhun üflenmesiyle, insanın özüne, daha da açacak olursak rûhî özelliklerini oluşturan psikolojik yönüne vurgu yapılmaktadır. Buna göre insan üns ve enes

kelimeleriyle aynı kökten gelmektedir. İnsan kelimesi onun biyolojik özelliklerinin yanında sahip olduğu biyo-psiko-sosyal bütün özellikleri de ifade eden donanımlı bir kavramdır. Fıtrat tabiri nefis, beşer gibi durumlar göz önünde bulundurularak kendi içerisinde biyolojik, akli, nefsi fıtrat kategorilerine ayrılmaktadır. Akli fıtrat sonuçlara öncüllerden ulaşmak, biyolojik fıtrat insanın anatomisine göre hareket göstermesi; nefsi fıtrat ise Allah'ın insan türünün aklını ve ruhunu tamamen kötü hâllerden men ederek salim şekilde olmasını gerektirdiği hâldir.

Allah insana düşünüp karar vermesi için akıl ve irade yetkisi vermiştir. Kur'an'da beşer, nefis ve insan kavramlarıyla bağlantılı olarak verilen bütün fıtrî özellikler hem erkek hem kadın için ortak olarak ifade edilmiştir (Fazlurrahman, 2018d: 51). Akıl ve irade sahibi olma, şükredicilik, nankörlük, iman veya inkâr ve buna benzer hususlar, cinsiyet ayrımcılığı olmaksızın esas alınmıştır. Bunlardan yola çıkarak kadınların din ve akıl bakımından eksik olduklarını ifade eden durumların Kur'an'a ait sistem içerisinde yer alması mümkün değildir. İnsanların aslı kimliği, her şeyden önce onun insan olmasıdır ve Kur'an insanlar için bir hidayet kaynağıdır (el-Kıyame,75/45-46; el-Hucurat,49/19). Ve insan bir anne ve babadan gelmektedir. İki cins arasında ailenin oluşumunda neslin devam etmesi, huzurun sağlanması ve cinsî istek insanlarda fıtrî bir şekilde bulunmaktadır. Fıtrat olarak farklı özelliklerin olması zaruri bir durumdur (biyolojik, karakter, huy ve mizaç merkezli yorumlar). Bu farklılığı üstünlük ölçüsü olarak ele almamak gerekmektedir. Fıtratın biyolojik ve psikolojik yönünün yanında sosyolojik boyutu da bulunmaktadır. İnsan toplumlarına ve toplumsal hareketlere tabi olan kanunlarda mündemiç olan sosyolojik anlamdaki insanın yaratıldığı fıtratla Allah'ın hükümleri arasında bir ilişki bulunmaktadır. *Erkek ve kadın bir bütün olarak eşit derecede insanı temsil etmektedir. Fıtrat dini insan merkezli olmakta ve cinsiyet ayrımcılığı gözetmeksizin insanın mutluluğunu esas almak ve toplumsal problemlerin önüne geçecek evrensel bir hidayet amacını gözetmektedir* (er-Rum, 30/30. Ayrıca emanet anlayışı için bkz: el-Azhab, 33/72).

Fıtrat ve fıtrata bağlı hidayet kaynaklı insan merkezli hukuk felsefesinin bağlantısını ise ehliyet düşüncesi sağlamaktadır. İslam hukuk doktrininde kişiliğin oluşumuyla beraber *ehliyet* kişinin dinî ve hukukî hükme konu olmaya elverişliliğini, yetkisini, liyakatini ve yeterliliğini ifade etmektedir. Kâinattaki tüm varlıklar içerisinde sadece insanın sorumluluk ve ehliyet taşıdığına işaret edilmiştir (Köse, 2006). Ehliyetin unsurları iki çeşittir. Bunlardan ilki dinî-hukukî hükümleri anlama ve idrâk kabiliyeti iken diğeri ise uygulama kudretidir. Dinî-hukukî taleplerin amacı gereğinin mükellefler tarafından yerine getirilmesidir. Cansız varlıklar ile hayvanların idrâk kabiliyetinden yoksun olmasından ötürü bu kategoriye alınmamaktadırlar. Ehliyetin pasif ve aktif olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Pasif yönü hak sahibi olmaktır bunun gerçekleşmesi için ise şahsın bulunması önem arz etmektedir. Aktif yönünü belirtmek gerekirse bu hakları kullanma, irade beyanını esas alma, davranışların cezâî sorumluluğunu üstlenme gibi hususlardır (Myrzaibraimov, 2008). Ehliyete, yaş, cinsiyet, akli meleke ve diğer özellikleri ele almaksızın hayatta olan her insan sahiptir ve vücûb ehliyetinde *genellik* ve *eşitlik* ilkeleri esas alınmaktadır. Vücûb ehliyeti zimmet kavramıyla açıklanmakta ve zimmetten kastedilen mana, kişiyi dinî-hukukî teklife muhatap olmaya elverişli kılan özellik olmaktadır. Akıl ve iradeye dayalı bilinçli tercihlerde bulunma yetisi insana ait bir özellik olduğundan, zimmet kavramını sadece insanla bağdaştırmak doğru olmalıdır. Edâ ehliyetine gelince insanın leh ve aleyhine olan sahalarda haklarını kullanma yetisidir. Haklarını kullanma ehliyetinin esası sağ olmak değil, akıl ve temyiz gücüdür. Kişi yedi yaşına basmadan önce akıl ve temyize dair kendisinde bir şey bulunmamaktadır. O yaştan sonra hakları kullanma ehliyeti belirmeye başlamaktadır. Edâ ehliyeti, insanlık vasfı sebebiyle doğuştan sahip olunan bir durum değildir. Herkes edâ ehliyetine sahip olmamaktadır. Vücûb ehliyetinin temel dayanağını *insan* olmak oluştururken, edâ ehliyetinin temel dayanağını ise *akıl* oluşturmaktadır. Burada

uzun uzun İslam hukukundaki vücut/hak ve eylem/edâ ehliyet türleri ile zimmet anlayışından bahsedilmediği fark edilmiştir. Ancak burada önemli olanın kadımla ilgili temel hak anlayışına ait paradigmanın çıktığı ve bulunduğu yere dikkat çekilmesidir. *İnsan*, fıtrat ve ehliyetine dayalı hukukî anlamda şahıs/shahsiyet hak sahibi olabilen, haklardan yararlanabilen varlık anlamına gelmektedir. Çünkü haklar şahıslar için oluşturulmuştur ve her hakkın bir sahibi bulunmaktadır. Dinin ve hukukun tanıdığı haklara sahip olan varlıklara kişi denilmektedir ve gerçek kişiler insandır. Ancak toplum hayatının gerekli bir sistemi olarak gerek dinî ve pozitif hukuk açısından kişi, sadece insandan ibaret olmamakla birlikte belirli özelliklere sahip insan ve mal topluluklarını da esas almaktadır. Hukukta kişiler gerçek ve tüzel olmak üzere sınıflandırılmaktadır.

Hürriyet, şahsa bağlı, başkasına devredilemez ve vazgeçilemez olduğu için insanın ayrılmaz bir parçasıdır (Sipahi, 2002). 20. Yüzyılda modern laik hukuk doktrininin mevzuatında yer edinmekte olan bu özellikler İslam hukuku açısından da kabul edilmektedir (Kılıoğlu 1988; Çağrı, 1989; Neşşâr, 1999; Yakıt, 2002). Kadının kararlarını kendisinin almasında, genel anlamda hak nazariyesine bağlı, en çok etken olan düşünce, hürriyet (özgür/fâil insan) düşüncesi olmalıdır. Modern-laik sistemde, “kendisine ve başkasına zarar vermemek” tarzında bir anlayış kadının bireyselleşmesinde ve kararlarını kendisinin almasında etkili bir düşünce olduğu kabul edilmelidir. Hürriyet, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Beyanname’sinin 4. Maddesinde; “başkalarına zarar vermeyen her şeyi yapabilme,” olarak ifade edilmiştir. Ancak bu maddelerde yer alan hürriyet anlayışı ile İslam hukukundaki hürriyet anlayışı arasında farklılıklar söz konusudur. En başında İslam hukuku dinî bir hukuk sistemidir. Bu kısımda İslam hukukunda hürriyet kavramını ana hatlarıyla değerlendirmekten maksat hürriyet kavramının İslam akidesi üzerine bina edilmesidir. İslam düşüncesi hürriyet anlayışında, mutlak hürriyet olmadığı gibi mutlak eşitliğin de olmadığı vurgulanmaktadır. Hâlbûki insanlar arasında temel hak ve hürriyetlerde eşitlik bulunmaktadır. Bu eşitliğin yanında kabiliyet, öğrenim, vatandaş olma yabancı olma gibi unsurlar göz önüne alınmakta ve eşitliğin olmadığı da ön plana çıkarılmaktadır (Çağrı, 1989; Yakıt, 2002). İslam hukukunda hürriyet, İslam hükümlerinin sınırı içerisinde bir hürriyet olarak İslam toplumunun bir özelliğidir. İslam hukukunda aslanan vatandaşlar arasında ırk, cinsiyet ve renk farkı gözetilmeksizin var olan eşitlik (Karan, 2019) ve herkes kanun önünde eşittir ve haklardan aynı derecede faydalanabilme yetkisi bulunmaktadır. Kimse imtiyazlı ve üstün olarak ele alınmamaktadır fakat istisnâî durumlar vardır (Müslüman, zimmî, müste’men ayrıca müslim ve hür, köle gibi). Aslanan hürriyettir, sınırlama istisnâîdir anlayışının sebebi olarak İslam hukukunda; “Eşyada aslanan, ibahadır!” anlayışı gösterilmektedir. Yani bir davranışın helal veya haram olup olmadığına, bir diğer ifade ile o davranışa müsaade edilip edilmemesi konusunda alınacak ilk kararın serbest olup olmaması durumudur. “Berâeti zimmet asıldır.” kaidesi Mecelle 8. maddede bu anlamda yer aldığı ileri sürülebilir (Şen, Sistematik Mecelle: 2022, md. 8). Burada kadının kararlarını kendisinin alıp vermesinde statüden ziyade, sorumluluklara dayalı bir yaklaşım ön plana çıkmaktadır (İslam’da başkaldırı (isyan) hukuku, özgür iradeciler ve hür kulluk fihri fikirleri için Neşşâr, 1999: 2/63; Fazlurrahman, 2018a: 129; Kaya, 2022: 132, 143-176).

İslam hukukunda hürriyet kavramıyla ilişkilendirilebilecek diğer bir mesele ise hukukun üstünlüğü yani adalettir. Adalet kavramını insan ve Allah odaklı (tevhit: ilahî irade odaklı) düşünmek daha doğru olmalıdır. Kur’ân’da adalet genelde insan ilişkileri bağlamında ele alınmakta ve adaletin farklı yönlerini vurgulayan pek çok terim bulunmaktadır. Bunlar; kıst, kast, istikâmet, vasat, nasib, hisse, mizan, hak, keyl ve adl’dir. Adalet; en yüce, nesnel ve mutlak bir değer anlatımı olarak insan davranışını ahlakî açıdan inceleyen ve eleştiren bir düşüncedir. İhtiyaca göre çözümleneksizin üretilen, günlük hayatın iyi okunduğu dinamik ve güçlü bir yapıya sahip olması için adaletin, ilahi iradeyle birlikte kapsayıcı yükler taşıdığı unutulmamalıdır. Adaleti ilahi irade ile birlikte

siyasetten bağımsız bir şekilde ele almak daha isabetli olmalıdır. Belli bir tanımında uzlaşmamış olsa da genel anlamda adalet, hikmetle eş değer ifadesiyle her şeyin istisnasız yerli yerinde konulmasıdır. Adalet, kısaca hukuka bakan yönüyle haklıya hakkını vermek, haksıza ve haksızlığa karşı ceza ile cevap verme şeklinde kısaca tanımlanabilir. Adalet İslam hukukunun veya geniş manasıyla İslam dininin temel esasları arasında yer almaktadır ve pozitif hukukun üç fonksiyonundan bir tanesidir. Son özellik içerisinde ise İslam hukukundaki haklar ve hürriyetler klasik hürriyetler yanında sosyal hakları da içinde barındırmaktadır. Adalet, kalp ve vicdan, ahlak, iyilik ve güzelliğin zirvesi; mülkte ise teğallüb, dine dayanmayan mülk, dine dayanan mülk anlamını ifade etmektedir. Toplumsal anlamda adalet, haksızlığa karşı çıkma duygusunun güçlendirilerek toplumun bireylerinde eşitlik duygusunun güçlenmesidir. Fıtrata uygunluk, uygun hareket etme, bunu siyasi, ahlaki ve iktisadi açılardan görmek adalettir (Neşşâr, 1999; Vecihi, 2018). Yaratılış, nefis, ceza ve mükâfatta İslam hukuk felsefesinde amel anlayışı ve ameli oluşturan unsurların genel mahiyette açıklanmasının nihayetinde kadının, kararlarını alıp verirken adalet ve zulüm kavramlarıyla birlikte ele alması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Kadının, aile, sosyal, idarî yapıda hüküm vermede, yaşam tarzını adalet üzerinde kurmada ve bütün kınamalara rağmen adaletten ayrılmama iradesini göstermesi adalettir.

2.2. Kadının Kararlarını Kendisinin Almasında Toplumsal Cinsiyet Rollerini Faktörü

Kadının kararlarını kendisinin almasında yaratılış, nefis, insan olma, ceza ve mükâfatta eşitlikte olduğu gibi cinsiyet rollerinin gereğinde sosyal adalet fikriyle (Kutup, 1964; Neşşâr, 1999) birlikte asıl mesele İslam hukuk felsefesinde cinsiyet farklılıklarının yerlerini belirtmek, bilimsel (tıp, psikoloji) ve toplumsal tahlillerden yararlanarak farklılıkları değerlendirmektir. Aslında sorun diğer alanları ihmal eden parçacı bir yaklaşımla cinsiyet sosyolojisinden başka ve farklı bir biçimde yorumlanmasıdır. Ancak somut örneklik ve gerçeklik bakımından cins ile cinsiyet arasında kesin bir sınırlama yapmak mümkün değildir. Cinsiyetin (gender) veya cinsin (sex) dil mantığı dairesi içerisinde konularına göre dağılımı düşünüldüğünde (Tucker, 2015; Yapıcı, 2020; Lips, 2021; Sipahi, 2022; Kumaş, 2022: 178-188);

- Kadın ve erkeğin toplumsal farklılıkları ve eşitsizliklerini tavsif eden, onların şekillenme faktörlerini inceleyen ve esasen sosyoloji ve cinsiyet psikolojisi alanlarına ait olan sırf bilimsel konular.
- Değerlendirme ile ilgili olan ve cinsiyet farklılıklarının menfi ya da müspet oluşu hakkında hakemlik yapan felsefi veya ideolojik konular ki cinsiyetin toplumsal felsefesi de denilebilir.
- Kadın ve erkek farklılıklarını ortadan kaldırma veya güçlendirme yönünde stratejiler veya kılavuzluk sunan cinsiyet alanında stratejik incelemeler şeklindedir.

Acaba varlığın gerçeğini anlama ve tanıma konusunda kadınla erkek arasında feminist epistemolojide dile getirildiği gibi temel bir fark var mıdır?

Kadınla ilgili sorunda olgu-değer ilişkileri, nesnelcilik-öznelcilik gibi konuyla alakalı yapılan çalışmalarda dile getirilen yöntem kapsamında olmayan ve takip edilen metot; felsefe, sosyoloji veya psikolojinin özgeçiliği değildir (Yapıcı, 2020; Beauvoir, 2021; Direk, 2021; Kumaş, 2022). Vahyin ortaya koyduklarının muhkem-müteşabih dengesinde “fâil illet” merkezli “adalet” arayışına denk düşen yorumlardır (gâî veya teleolojik akışkan yorum türü) (Neşşâr, 1999: 2/241, 254). Sosyolojinin nicel-nitel yöntemleri özellikle de nicel yöntemi vazgeçilmez gibi bir arayışa bağlı açıklamalar bu çalışmada yoktur. Özne/fâil insanın ortaya koyduklarında indi ve bilime ait görüşlerin önemsenmesinden ziyade “tevhid” merkezli bir arayıştır. Özellikle toplumsal cinsiyet stereotiplerinin (kalıp yargı) çeşitli değişkenlere göre farklılaştığı da düşünülürse vahyin muhkem normlarıyla

çatışacağı kesinlik kazanacaktır. Kadın ve erkek dindarlığı ile ruh sağlığına dair çeşitli görüntülerinde neden birbirlerinden farklılaşmaktadır sorusundan ziyade temel ön kalıpların kabulünün yüzyıllar boyu kökleştiği unutulmadan irdelenmektedir (Beauvoir, 2021; Lips, 2021; Direk, 2021). Dindarlık, cinsiyet, maneviyat hem dinî ve manevî başa çıkma stratejilerinin cinsiyete göre farklılaşma fikri dayatması ile karşı karşıyayız. Ruh sağlığı-dindarlık arasındaki ilişkide toplumsal bireyleşme mümkün mü? Yoksa bireysel toplumsuzlaşma ne kadar mümkündür? Şu bir gerçektir ki hem moderniteyi hem de gelenekselliği savunanlar çoğu kere kendilerini kadın üstünden tanımladıkları için bu nedenle var olan cinsiyet psikolojisi ile toplumsal cinsiyet tartışmasına müdahil olmak bir yönüyle de taraf olmak anlamına gelmektedir (Beauvoir, 2021; Lips, 2021, *Kadın Olmak*, 2020; Yapıcı, 2020). Dikkatten kaçmaması gereken önemli bir nokta kadın hakkında konuşmaya başladığınız anda sosyo-kültürel yapıyı konuşuyor olmanızdır. Kendi toplumunuzda kadınla ilgili bazı gerçekleri tespit etseniz, tahlil etseniz, yorumlasanız bile aynı dinin mensupları olmasına rağmen farklı coğrafyalarında hataya düşme tehlikesi mevcuttur. Din toplumla adeta sarmaş dolaştır ancak neyin dine ait, neyin kültüre ait olduğunu anlamak zorlaşmaktadır. Bu nedenle bu yargı, normatif karakter arz eden, İslam medeniyetinin bir fıkıh medeniyeti olduğu gerçeğini de göz önüne getirdiğimizde, hayatın her alanını kuşatarak kendine indirgeyen İslam için bu daha fazla geçerli olmaktadır. Çünkü Müslüman toplumda dinsel olan sosyal davranış altında kültürel, kültürel olan davranış dine ait bir form altında ortaya çıkabilmektedir. Her ne kadar diğer dinler söz konusu olsa da tartışma merkezine alınan özellikle semitik-İbrahimî (Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslam) dinlerle ilgili olarak en başta şunu bilmek gerekir ki bu dinler, ataerkil bir toplumsal yapının hüküm sürdüğü bir ortamda doğup gelişmiştir (ataerkil olmayan toplumların kadının kararlarını kendisinin almasındaki anlayışları burada ihmal edilmiştir). Söz konusu bu yapı içinde erkeklere ve kadınlara neyi nasıl bilecekleri, cinsiyetin psikolojisi, toplumsal cinsiyetin davranışı en önemlisi nasıl yaşayacakları ve ibadet edecekleri dikte edilmiştir. En kötüsü de, istisnalar olabilirse de, kadının erkek tarafından kendisine çizilen yolu çoğu kere “değişmez (kader)” yani Allah’ın değişmez ve değiştirilemez takdiri gibi algılaması ya da benimsetilmesidir (Schwarz, 2020; Yapıcı, 2020; Beauvoir, 2021; Direk, 2021).

Karşımızdaki kişileri değerlendirirken onun cinsiyeti önemli kriterlerden biridir. Cinsiyetle ilgili tutumlar da diğerlerini değerlendirmede öncü rol oynar. Toplumsal cinsiyet rollerinin dayattığı erkeklik modeli, şiddet uygulayıcısı olarak meşrulaştırılmaktadır (Beauvoir, 2021; Direk, 2021). Erkeklerin kadına yönelik şiddete dair tutumları, her türlü şiddet davranışının ortaya çıkmasında önem arz etmektedir.

Kadının kararlarını kendisinin almasında toplumsal cinsiyet rollerindeki matematiği göz önüne aldığımızda, kişilik özellikleri ve şiddete yönelik tutumlar arasındaki korelasyon analizinde uyumluluk, kişilik özelliği, bedene yönelik şiddet tutumu arasında bir ilişki bulunmuştur (Turhan, 2019; Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Araştırmaları). Uyumluluk arttıkça, kişilik özelliği ve bedene yönelik şiddet tutumu azalmakta ancak uyumluluk özelliği azaldıkça kadınlara yönelik şiddetin bedene yönelik tutumlar boyutu daha olumsuz hâle gelmektedir. Aile toplum içindeki değerlendirmelerden bağımsız değildir. Çocukluğunda ailede yaşanan şiddet arttıkça deneyime açıklık ve duygusal tutarsızlık artmakta, bedene yönelik tutumların olumsuzluğu da artmaktadır. Değerlendirmede bulunmak gerekirse; çocukluğunda şiddete maruz kalan kişilerde bu durumun ergenlikte de devam etmekte ve şiddet deneyimleri, kadına yönelik şiddete ilişkin tutumlara etki etmektedir. Çocukluğunda şiddete maruz kalan kişilerin daha sonraları da duygusal tutarsızlık ve içe dönük bir yapı içinde oldukları gözlemlenebilir (Sülün, 2012; Gürkan, 2019; Yapıcı, 2020).

2.3. Kadının Kararlarında Etkili Olan Sosyal Değişim Anlayışının Etkisiyle Kadının Farkında Olmadan Oluşturduğu Hukuk Sosyolojisi

“Hukukî çözümden amaç toplumsal çözümdür.” iddiasından hareketle, kadının kararında etkili olan toplumsal değişimin onda meydana getirdiği sosyolojik meşruiyet çabası söz konusudur. Çünkü bir hukuk kuralının toplumsal kabulü ne kadarsa gerçekliği de o orandadır. Yani İslam hukukunun da dâhil olduğu sosyolojik perspektife göre hukuk sistemlerinin ayakta durmasında toplumun kabulü, normatiflikte en belirleyici faktör olarak kabul edilmektedir. Saf felsefi argümanlar izafidir, zorlama veya manipülasyonla pozitif hukuk hâline getirilmesinde toplumsal etkinliği ve karşılığı az olacaktır. Aslında denilmek istenilen kadının kararlarında etkili olan toplumsal değişim, yine kadının farkında olsun ya da olmasın oluşturduğu bir hukuk sosyolojisinin var olduğunun kabul edilmesidir. Sosyolojik meşruiyet, normatif bir söyleme hedef kitle tarafından ne kadar değer verildiğini gösterir (Erdoğan, 2020; Kaya, 2022: 41, 42, 43). Bu da dolaylı olarak İslam hukukunun sosyolojik meşruiyet unsuru olabileceği anlamına da gelmektedir. İslam hukukunun ve pozitif hukukun toplumsal bağlarla var olması ve toplumsal değerlerin kesişim kümelerinde kadının kararlarının ne kadar etkili olup-olmadığının tam ve doğru teşhisini gösterecektir (Kumaş,2022: 83, 84, 165). Aslında burada aranan, cinsiyetçi hukuk sorununda öznenin kim olduğudur.

2.3.1. Kadının Kararlarında Etkin Olan Toplumsal Değişim

Toplumsal değişim ile ilgili ilk sistemli nazariye 19. yüzyılda ortaya konulmuştur. Başlangıçta toplum hakkında bilgilendirme amacı içerisindeki bu süreç daha sonraları sosyologlar tarafından toplumsal değişim teorileri adı altında incelenmiş ve toplumsal değişim ile ilgili olarak sosyologlar birbirinden farklı birçok teori ileri sürmüşlerdir. Örneğin genel hatları ile toplumsal yani sosyal değişim, evrimci ve belirlenimci (determinist) görüşe göre toplumun değişmesi, her yer ve zamanda aynı yönde, ileriye yönelik bilgi ile doğru orantılı bir tutum olmaktadır. Farklı bir sosyal nazariyeye göre ise her toplumda muhakkak bir değişim olacağına dair bir zorunluluk yoktur. Ancak bu görüşü savunanlar da toplumsal teori analizlerini kozmik evrim teorisine dayandırmaktadırlar. Bu noktada evrensel bir hareketin bulunduğu savunulmuş ve sosyal değişim hususunda evrimci modeller kabul edilmiştir. Çünkü sosyal değişim statik değil, dinamiktir. Determinist görüşe yakın bir düşünce savunan İbn Haldûn'un görüşü ise toplumun kuruluşu, yükselişi ve ardından çöküşü aşaması hakkındaki görüşlerini tavrılar nazariyesi adı altında dile getirmiştir: zafer, istibât, ferağ, müsâlemet tavrırları ve çöküşür (Gökberk, 1998: 412; Taylan, 1999: 289).

Toplumların geçirmiş oldukları ve kadına etki eden veya kadının etki etmek istediği değişimler, uzun yıllardan beri inceleme konusu olmuştur. Toplumda gelişme, ilerleme, gerileme gibi durumlar gözlenebilir durumlar arasında olup toplum ve birey devamlı etkileşim hâlinindedir. Çünkü insanların iradelerinin mevcut olmasının yanında toplumların da iradeleri mevcuttur. Toplumu oluşturan bireyin davranış ve yaşayışı toplumun geleceğini belirlemektedir. Kadının kararlarına etki eden ve kadının kararlarının etki ettiği sosyal değişim tabiri toplumsal yaşamın bütünlüğü içerisindeki nitel ve nicel farklılaşmaları kazanılan ya da yitirilen kurumsal özellikleri içermektedir (Şahin Utku, 2020). Genel anlamda tüm toplumsal değişim, bu değişime sebebiyet veren unsurlar ve bu değişimi hızlandıran ve yavaşlatan sebepler sosyologların inceleme konusu olmuştur. İncelemenin yoğunlaştığı zaman dilimi ise 20. yüzyılın ikinci yarısı olarak bilinmektedir. Sosyal değişimin tarih felsefesiyle ilişkisi bulunmaktadır. Sosyal değişim, kolektif ve toplumun tamamını veya önemli bir bölümünü ilgilendiren, toplumun yapısında onu meydana getiren unsurlar, tabakalaşma ve sosyal teşkilatlanma durumlarında ya da

toplum kültüründe ortaya çıkan köklü değişiklikler olmaktadır. Toplumun tarihî akışını, mukadderatını etkileyen değişiklikler sosyal değişim olarak tanımlanmıştır. Aslında sosyal insicamdaki değişikliği belirten bir tabir olarak karşımızda durmaktadır. Toplum, meydana gelen değişimi çöküşünde olsa bile varlığını sürdürebilmektedir (Erdoğan, 2020; Yapıcı, 2020; Beauvoir, 2021; Kumaş, 2022: 96)

İnsanın değişimdeki etkinliğinin önemiyle birlikte toplumsal değişim için tek bir etkenden bahsetmek mümkün değildir ve toplumsal değişim faktörlerin etkileşimi ile gerçekleşen bir durumdur. Değişime neden olan olgular arasında, küreselleşme, bireyselleşme, özgürlük, coğrafya, zaman, mekân, nüfus, muhalefet, rekabet, çatışma, barış, şehirleşme, kültür, ekonomi, din, ideoloji, icat, sanayi, teknoloji, psikoloji, sosyal temas, eğitim vs. bulunmaktadır (Şahin Utku; 2020; Kumaş, 2022; Kaya, 2022). Bu değişim ve dönüşüm olgusu bahsedilen etkenlerle etkileşim içerisinde olan toplumsal öğelerin oluşturduğu süreçlerdir. Ancak sosyal değişim tabiri yönlendirme ve nitelik teşkil etmemektedir. Bu açıdan evrim, modernleşme, yenileşme, çağdaşlaşma, ilerleme, kalkınma, gelişme gibi kavramlarla aynı ifadeye değer değildir. Çünkü bu kavramlar değişimin özelleşmiş hâli olmalıdır. Toplumsal değişim evrenseldir ve her toplum kendi içerisinde değişimler yaşamaktadır. Toplum içerisinde gerçekleşmekte olan bu değişimler ani kırılmalar şeklinde de hızlı olabileceği gibi fark edilmeyecek oranda yavaş bir şekilde gerçekleşebilir. Toplumsal değişim, toplum içerisindeki değişiklikleri ifade etmek üzere dar bir anlamda kullanılırken bazen ise ekonomiyi ve kültürü içeren geniş bir anlamda da kullanılabilir. İçin sosyal değişimi net bir ifade olarak tanımlamak oldukça zordur. Toplumsal değişim, toplumun her katında, ögesinde aynı zamanda ve hızda gerçekleşmemekte, aşama aşama, dengeli bir biçimde gerçekleşebildiği gibi, bazen de hızlı ve dengesiz şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bunun sebebi ise sosyal değişimde sosyal sistemi oluşturan faktörlerin ve işlevselliğin değişiklik göstermesi olmalıdır. (Erdoğan, 2020: 123; Kumaş, 2022: 97; Yapıcı, 2020: 269).

Kadının kararlarında etkin olan değişime gelince değişim en genel anlamıyla önceki durum veya varoluş biçimindeki çeşitlenme ve başkalaşım anlamına gelmektedir. İnsanların karşılıklı ilişki ve etkileşimleri, tarihsel süreç içerisinde evrimleşerek toplumsal yapıda ortaya çıkan farklılaşmalar toplum içindeki toplumsal değişimi doğuran ve gerçekleşen her değişim, sosyal bir değişimdir. Bu anlamda değişim belirli tarihsel dönem içerisinde doğada, insanda ve toplumda gözlemlenen başkalaşım, farklılaşmalar değişim kavramı ile açıklanmaktadır. Değişim hayatın bir kanunu, kâinatın bir geleneği ve her insan topluluğunun değişmez karakteristiği ise kadın gerçekten buna ilgisiz kalamayacaktır ve onun kararlarında etkili olacaktır. İkinci cinsiyet olan kadın, kararlarını kendisinin alıp vermesinde bir biçimde olgusal gerçeklerle ve sembolik kurgularla yüzleşmektedir. Çünkü özleşmek veya fâil olmak onun için mümkündür ve her insan gibi özerk bir özgürleşme umudu içindedir (Neşşâr, 1999: 2/63; Şahin Utku, 2020, 119 vd.).

Kur'an'da insanın toplumsal rolüne atıfla insanların erkek ve dişiden yaratılması, birbirlerini tamamlayıp sahip çıkması için kabile, kavim ve milletlere ayrıldığı belirtilerek değişimin toplumsal boyutuna olduğu gibi dinamik bir yapıya da dikkat çekilerek kişisel sorumluluk alanı ve ilkesi ihmal edilmemiştir. Çünkü Allah dileseydi tüm insanları belirli ilkeler etrafında toplanan tek bir topluluk hâline getirebilirdi (Hûd, 11/118). Özgür iradesiyle farklı inanç ve eylemlerde bulunma ve akıl bahşetmiştir (Neşşâr, 199: 2/254). Hürriyet ile insanın irade sahibi, özgürlük ve sorumluluk sahibi olmasıyla ilişkilendirilerek insan bu sorumluluk halinden dolayı hesaba çekilecektir. Kur'an'da bireysel sorumluluk mevcuttur. Kur'an'a göre her olayın arkasında Allah bulunmaktadır. Sosyal olaylarda, sosyal değişim ve çöküşlerde sorumlu olan insan ve toplumdur. İnsanın iradesinin mahiyeti ve

önemi buradan anlaşılmaktadır. Kur'an'a göre insanın irade ve hürriyete sahip olduğu vurgulanarak insana kendi fiillerini gerçekleştirme özgürlüğü verilmiş ve o kendi benliğini *insan olmaya* yönlendirmiştir. Sorumluluk bilinci taşıyan bir bireyin sağlam bir benliği olacak ve bu sayede bireysel ve toplumsal alanda özgürlüğün kötüye kullanımının önüne geçilecektir. Sonuç olarak insan hem mevcut olarak hem de fitratı gereği toplumsal bir varlıktır. Buradan hareketle denilebilir ki toplumlar da insanlar gibi canlıdır ve sosyal değişimin ilahî ve beşerî olmak üzere iki yönü mevcuttur. Kadın kararlarını kendisinin almasında bu beşer yöne dikkat çekmek istiyor olmalıdır. Çünkü kadının sosyal değişim ve metamorfozuna etki eden onun için nedenler bulunmaktadır.

Sosyal değişimi etkileyen faktörler arasında toplumun içyapısı, toplumlar arası etkileşimlerle ilgili olabilmeyen yanında fiziki çevre gibi toplumun karşılaştığı durumlar, yaşadığı olaylar ile ilgisi olabilmektedir. Sosyal değişimi etkileyen bireysel sebepler arasında irade, hürriyet ve sorumluluk unsurları bulunmaktadır (Yapıcı, 2020; Şahin Utku, 2020; Kumaş, 2022). Bu konuda insanın bütün değerinden ve seçme hürriyetinden mahrum bırakılan bir konuma girmesi halini İslam reddederek Kur'an'a bağlı bir şekilde, insan bulunduğu toplum içerisinde varlığını yitirmiş ve onun karşısında edilgen konuma sahip olması hususunu kabul etmemiştir. İnsanın etken bir şekilde, toplumun gidişatında rol oynayan varlık olduğu vurgulanmıştır. Buna göre insan halife olarak yaratılmış, bu sorumluluğu taşıyabilmesi için kendisine akıl ve irade unsurları verilerek gayesiz bırakılmamıştır. İnsan toplum içerisinde diğer insanlarla sürekli etkileşim halindedir. Kur'an, tarihsel determinizmi, organizmacı tarih anlayışını ve evrimsel tarih anlayışını kabul etmemektedir. Kur'an'da evrende mutlak bir nizamın olduğu bildirilerek toplumların ise kendi iradeleriyle kanunlar etrafında varlığını sürdürdükleri belirtilmiştir. Toplumda Allah tarafından getirilen bir değişim söz konusu ise o toplumda daha önceden değişim bulunmaktadır. Toplumun değişiminde insan âmil durumdadır. Toplumların çöküş ve yükselişinde Kitâba göre dört unsur bulunur. Bunlar adaletin sağlanması, adaletin ortadan kalkması, toplumun birlik olması ya da ayrılık durumu, iyiliğin emredilip kötülüğün yasaklanması, toplumun ahlaklı olup olmamasıdır. Allah bir toplumu kendisinde bulunan durumu değiştirmedikçe, o topluma olan nimetini değiştirmeyeceğini bildirmektedir (İbn Kudâme, 1997: 143; Kutup, 1964: 98, 122, 140, 168; Neşşâr, 1999: 2/265).

2.3.2. Kadının Sosyal Değişim ve Metamorfozuna Etki Eden Başlıca Nedenlerin Ortaya Çıkardığı Krizler

Kadının sosyal değişim ve metamorfozuna etki eden nedenlerin ortaya çıkardığı krizin başında ve özellikle günümüzde toplumsal yaşamdaki en önemli kadın sorunlarının başında, sırf kadın (beşikten mezara ikinci cinsiyet) olduğu için ya da orantısız bir şekilde kadınların maruz kaldıkları şiddettir (Martı, 2020; Beauvoir, 2021; Direk, 2021). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi'nde kadına yönelik şiddet: "İster kamusal, isterse özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar veya ıstırap veren veya verebilecek olan cinsiyete dayalı bir eylem uygulama, ya da bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma" olarak tanımlanmıştır. Şiddetin içimizden gelen doğal bir dürtü olduğunu söyleyenlerin yanında bunun tersini düşünen, yani içimizden gelen enerjinin yanlış yönlendirilmesi ile ilişkili olduğunu düşünenler de bulunmaktadır (Sülün, 2012; Gürkan, 2019). Araştırmalarda erkeklerin şiddet konusunda birbirlerini davranış ve söz olarak destekledikleri, bunun da kadına yönelik şiddetin artışında etkili olduğu bulunmuştur (Türkiye Kadına Yönelik Şiddet Araştırmaları). Dünyada kadına şiddete karşı yapılan mücadelelerde ortaya çıkanlar aslında kadının değişim ve dönüşümde ortaya koyduğu iradenin izlerini taşımaktadır. Ancak, "her kadın şiddet görmüştür!" düşüncesinden hareket edilmeyip

şiddet görenlerle ilgili yapılan ankete dayalı istatistikî verilerin ortaya koydukları esas alınarak diğer nedenlerle birleştirilmesi ve derlenmesi sonucunda ortaya çıkanlara işaret edilmeye çalışılmıştır. Kadının kararlarını kendisinin alıp-vermesinde etkili olduğu düşünülen başlıca nedenler;

- Kadının değişmek ve gelişmek istemesine dair varoluşsal, bilişsel ve dinamik etmenler (üstün insan tasavvuru, insan değeri, ikinci cinsiyet, ontolojik bakış) (hidayet epistemolojisi, Aytepe, 2021: 383-390) (kadının aşkınlığı ve fenomenolojisi, Beauvoir, 2021).
- Hukukî özne olarak, kadın ve erkek eşitliği anlayışına dayalı olarak kadının kararlarını kendisinin almak istemesi; cinsler arası bilişsel transformasyonlar ve ideolojiler (gelenek ve modernite) (nefs ortak cevher anlayışı, ontolojiye bağlı epistemik bakış) (Albayrak, 2020; Beauvoir, 2021),
- Kadının fiziksel, ekonomik, cinsel, duygusal ve psikolojik şiddet görmesi. Tarihten bugüne tartışılabilen şiddet olgusu, en önemli evrensel sorunlardan birisidir (Direk, 2020) ve hâlâ çözüm üretilmeyen karmaşık bir kavramdır (Ailenin korunması ve kadına karşı şiddetin önlenmesine ilişkin 6284 sayılı Kanun),
- Tek ve çok evlilik (teaddüd-i zevcât problemi, 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu, md. 145/f.1), boşanma neticesinde ataerkil geleneksel toplumlarda boşanmış kadınlara ilişkin damgalanma ve dışlanma nedeniyle kadınların toplumdan soyutlanarak yalnızlaşması. Kavvamiyet ve evliliğin sürekliliği, otoriteye meydan okuma, itaat, sadakat ve bağlılık ve türün devamını sağlama ve üreme problemleri, cinsî sorunlar: innîn (kastrasyon) (Tucker, 2015: 133-193; Fazlurrahman, 2018: 145; Beauvoir, 2021),
- İnsan hakları ve özgürlük ihlalleri ile kadına yönelik şiddet, kadınların insan haklarından yararlanmalarını ciddi biçimde engellemektedir. Yaşam, güvenlik, özgürlük, saygınlık, fiziksel ve duygusal sağlık hakkı gibi temel haklarını ihlal etmekte veya geçersiz kılması ve ortaya çıkan adalet krizleri, bireysel özgürlükler ve insanlar üzerinde baskı oluşturan toplumsal ihtiyaç ve beklentilerin azalması ve kök aile düşüncesinin yaygınlaşması (Fazlurrahman, 2018: 155; Beauvoir, 2021),
- Toplumsal ve ekonomik yaşamda yerlerini alma haklarından çeşitli biçimlerde yoksun kalma ve bırakılması. Özellikle ekonomik şiddet, sosyal değere ulaşma ve kabul görme, toplumsal cinsiyet mekânında kadın ve erkek: Teslimiyet (Tucker, 2015: 197-230),
- Fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları (Sülün, 2012; Gürkan, 2019),
- Medeni durumuna bakılmaksızın her türlü kadın ayırimcılığı, tek ve çok evlilik (bekâr, dul ve boşanmış kadınların toplumdan daha izole yaşamaları) (Kadın Hakları ve Uluslararası Hukuk ve Uygulama),
- Kadının, erkeğe bağlı ve bağımlı olmak istememesi. Kadının, rekabet edebilen ve erkeğin yaptığı her işi yapabildiğine dair kendini ispatlama psikolojisi ve kendi ayakları üzerinde durabilen kadın algısı oluşturma düşüncesi; eğitilmiş, iş sahibi, güçlü ve erkekten daha fazla kaynağa sahip olma arzusu veya isteği, erkekten bağımsız olma ve ona meydan okuma yaparak fiziksel üstünlük ve güce karşı tepkisel duruş refleksi (feminist yazın: Beauvoir, 2021; Okutan, 2020; Sipahi, 2022)
- Namus, kadın ticareti, fuhşun önlenmesi (fahişelik), cinsellik, sağlıklı ve emniyetli cinsel yaşam (aile), cinsel ezilme, cinsiyetçi yaklaşımlar, cinsel saldırı, taciz ve tecavüz, cinsel ve duygusal şiddet ve cinsel mülkiyet anlayışına karşı durma (nikâh, beden nesneleştirilmesine itiraz) (Freud (tya); Freud, (tyb); Freud, (tyc); Beauvoir, 2021, Direk, 2020; *Eşcinsel Hayat Tarzının Sağlık Tehlikeleri*, 2021),

- Evlilik yaklaşımları ve kararları, evliliğin geciktirilmesi ve erken yaşta evliliğin olumsuzluğuna yönelik farkındalık oluşturma düşüncesi (Beauvoir, 2021; Sipahi 2022),
- Göç sorunu ve göçün ortaya çıkardığı toplumsal krizler ve göçmenlerin kültürel talepleri,
- Namus, kadın bekâreti ve kurban psikolojisi (dış evliliğin kökeni: kan akıtma sorunu): cinsel arzular insanı birleştirmeyi, böler ve enstest ilişki yasağı, (Freud, *Cinsellik*; Freud, *Dinin Kökenleri*, Freud, *Cinsiyet Üzerine*),
- Medeniyet çatışmaları (Beauvoir, 2021).

Küreselleşme, bireyselleşme ve özgürleşmenin yanında kadının kararlarını kendisinin almasında erkek söyleminin etkili olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Buna göre erkek söyleminde yer alan;

- Ahlâki haklılaştırma, örtmece dil, avantajlı kıyaslama ve sorumluluğun erkek tarafından değiştirilmesi ve yayılması sorunu (Turhan, 2019; Tucker, 2015).
- İnsandılaştırma (dehumanize etme) davranışı ve sonucunu çarpıtmanın minimize etmesi: Dehümanizasyon insanın değersizleştirilmesi anlamına gelmektedir. Standart tanımlama ile dehümanizasyon, bir insanın özellikle kadının kişilik, karakter, özerklik, şeref, izzet gibi insani özelliklerini yadsıma veya yok saymadır. Bazı erkeklerin fiziksel şiddet öncesinde eşlerini uzun bir süre çeşitli şekillerde aşağıladığı, en ağır hakaretlerde buldukları bilinmektedir. Bu durumda ağır kelimelerle tanımlanıp insanî değerlerden yoksun görülen kadınlara istenilen her şey yapılabilir hâle gelmektedir. Artık erkek, kadınların hakareti, dayacağı, cinsel şiddeti ve bunlar gibi pek çok şeyi hak ettiğini düşünmektedir. Dehümanize sürecinin sonunda ahlaki ve sosyal kodlar şiddete maruz kalan kişi için geçerli olmaktan çıkarken ve erkek tarafından kadına şiddet uygulamak en doğru davranış tarzı olarak görülmektedir (BM, Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi).
- Kadın ve erkek cinsiyet rollerinin televizyon reklamlarına yansımaları ve kolektif bilinç bakış açısı (Glokalizasyon stratejileri ve femvertising akımlar): Glokalizasyon stratejileri cinsiyetçi söylemlerle reklam dünyasının boyutlarını yeniden değiştirmektedir. Glokalizasyon; dünya çapında ya da küresel olarak Türkçeye çevrilen global ile yerel anlamına gelen lokal kelimelerinin birleşiminden oluşan bir kavramdır. Kısaca, çok uluslu şirketlerin ürünlerini, hizmetlerini yerel kültüre göre uyarlamasıdır. Genel anlamda reklamlarda, o toplumun kabul gördüğü şekilde kadın ve erkeğe yer verilmektedir. Dolayısıyla, reklamın yayımlandığı toplumda, reklamlarda yer alan kadın ve erkek cinsiyet rollerinin niteliğine ve dağılım tarzına bakarak, o toplumun kadın ve erkek cinsiyetlerine bakış açısı anlaşılabilir (Türkiye Kadına Yönelik Şiddet Araştırmaları). Kadın ve erkek cinsiyet eşitliği konusunda dünya çapında yapılan çalışmalardan etkilenen reklam sektörü, küresel bir değer olarak kadın ve erkek cinsiyet eşitliği konusunu gündeme getirerek yerelde oluşturduğu reklamların içinde bunu ele almaya başlamıştır. Aynı zamanda farklı ülkelerde bu konuda oluşan çalışmalardan, tepkilerden hak kazanımlarından etkilenerek reklamlardaki kadın imajının değişmesine giden ilk adımlar atılarak feminist reklamcılık diye bilinen femvertising akımıyla birlikte medyada kadınların aldıkları roller değişmeye başlamıştır. Eskiden daha geleneksel tarzda, ev kadını, anne olarak gördüğümüz ya da bedenini sergileyerek ideal vücut ölçüleriyle ve güzellik algısıyla karşılaştığımız kadın rolleri yerini cinsiyet eşitliğine dayanan becerileri, aklı, yeteneği ve doğal haliyle ekranda gördüğümüz hem evde hem de kamusal alanda var olan kadın rollerine bırakmıştır. Kendi ayakları

üzerinde duran özne imajıyla birlikte kadın giderek güçlü, başarılı, erkeklerle eşit bir şekilde (cinsiyet eşitliği) reklamlarda yer almaya başlamıştır. Reklamların bu husustaki hukuki niteliği göz önüne alınacak olursa; reklamlar her şeyden önce mevcut yasal düzenlemelere uygun olarak geliştirilmiştir. Tüketicinin korunması hakkında kanunun 61'inci maddesinin 2. fırcasında düzenlenen; "ticari reklamların reklam kurulunca belirlenen ilkelere, genel ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına uygun, doğru ve dürüst olmaları esastır." hükmü reklamlardaki genel ilkelerin temelini oluşturmaktadır. Kadın, reklamlarda erkeklerden daha çok tercih edilme nedeni ise estetik düşünceler ya da erkek gözünden kadının konumlandırıldığını ve reklam aracı olarak kullanıldığını düşünüyor olmalıdır.

- Zayıf anne rolü ile kadının annelikten uzaklaştırılması ve evden dışarı atılması (Koytak, 2011).
- Bireysel ve kolektif bilinçaltı etkenler: Erkeklerin kalabalık ortamlarda daha çok güç ve bilgelik ile eşleştirildiği hâlde kadınların daha çok doğa ya da kendi evlerinde aile ortamında resmedilmesi bir sorun şeklinde algılanmıştır. Bu daha çok iktidar ilişkileri ile alakalı kamu alanının geleneksel bakışta erkeğe ait olmasıyla ilişkilendirilebilir. Kadın ise bedeni, doğurma yeteneği nedeniyle 'hayat verici' nesne diye düşünülmüştür (Beauvoir, 2021).

3. Sonuç ve Tartışma

3.1. Toplumsal Değişimde Din ve Hukuk: Küreselleşme-Bireyselleşme Etkisi

İnsanlık tarihinde ne kadar geriye gidilirse gidilsin insanların hep bir arada yaşadıkları görülse de toplum kavramı net bir tanım ifade etmemektedir. İnsanın toplum halinde yaşamasının fitrî mi yoksa zorunlu mu olduğu konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte insan yaratıldığı ve doğduğu andan itibaren sosyal hayatın bir parçasıdır. Sosyal sistemler, iki süreci kapsamaktadır. İlki sistemin yapısının değişme durumu, diğeri ise sistemin yapısının korunmasıdır (Mes'ûd, 1997a; İbn Âşûr, 1999; Tucker, 2015; Kumaş, 2022).

Toplum sistemin yapısının korunması ve değişmesinin (toplum düzeni) sağlanmasında en başta din, ahlak, hukuk kuralları, örf ve âdetler gibi etkin rol oynayan kurallar mevcuttur. Din, sosyal hayatın parçası ve toplumun kültür yapısını oluşturan, etkisini derinden gösteren bir olgudur. Din bireysel ve sosyal problemlere karşı tutum ve davranış geliştiren belirli bir dünya görüşü etrafında toplanan sosyal bir kurumdur. Din sosyal hayatın düzenlenmesine olanak sağlamaktadır, normlar belirleyip kurallar koymaktadır (Tucker, 2015: 38, 25; Kumaş, 2022:135). Hukuka gelince hukuk normlardan meydana gelen bir sistemdir ve bu normlar, fert ve toplumun yaşantısına düzen sağlayan, uyum ve dengenin korunmasına etkide bulunan emredici, yasaklayıcı ve izin verici kuvvetlerdir. Hukuk, sosyal değişme ile meydana gelebilecek, toplumun aleyhine olabilecek durumlara karşı toplumun ahengini korumayı gaye edinmiştir. Hukukun birinci amacı, toplum hâlinde yaşayan insanların birbirleriyle olan münasebetlerini düzenlemek ve toplumda emniyeti temin etmektir. Nihai amacı ise, akli ve ahlâki bir düzen gerçekleştirmek olan, küllî bir irade ve hukukî bir çevre tarafından vazedilen, gerek vazedilenler, gerekse tâbi olanlar hakkında geçerliliği bulunan, bağlayıcı emir ve yasakları olan, hak ve sorumlulukları içeren kuralları gerçekleştirmektir. Hukuk, kişilerin hak ve özgürlüklerini koruma altına almakta ve adaletin temin edilmesini sağlamaktadır. Sosyal hayat ile hukuk arasında büyük bir ilişki söz konusudur. Hukuk kurallarının toplumda var olan örf ve âdetlerden uzak olmadan sosyal hayatla iç içe olması, hukukun değişim ve istikrar arasında orta bir yol bulmasını gerektirmektedir (İbn Kudâme, 1997: 123; Kutup, 1964; Erdoğan, 1990; Tucker, 2015; Kumaş, 2022).

Din yeni bir sosyal düzen oluşturmaktadır, içerdiği hakikatler ile insan fitratını değiştirmeyecek esaslara dayanmaktadır. İnsanları, toplumun sahip olduğu norm ve değerler çizgisi üzerinde tutarak sosyal yapıyı değişim nedeniyle yozlaştırma ve soysuzlaştırmadan (dejenere etme) korumaktadır. Bireyler, dinin kendilerine kazandırmış olduğu düşünce yapısı sayesinde toplumsal olaylar karşısında nasıl bir tutum sergileyeceklerine karar vermektedirler. Bu anlamda din, ferde sosyal değişimin meydana getirebileceği düzensizliğe karşı bütünlüşmeyi isteklendirme ve güdüleme umudu sağlamaktadır. Bu açıdan din, sosyal değişimin neden olabileceği uyumsuzluk, kargaşa ve kaos ortamında fertlerin kimlik bunalımına düşmesine engel olmaktadır. Şu hususun da önemine dikkat çekmek gerekmektedir: Din ve sosyal değişim arasındaki ilişkinin sağlıklı bir şekilde sağlanması için toplumdaki fertlerin dinî anlayış tarzının önemi büyüktür. Eğer din, vahyin ürünü yerine tarih ürünü olsaydı sosyal düzenin sağlanmasında kendisinden beklenen fayda sağlanmazdı (Erdoğan, 994; Kumaş, 2022: 148-160).

Küreselleşme, toplumlar arası hareketlilik ve geçirgenlik anlamında sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik yapıların birbirleriyle iç içe geçmesi neticesinde birbirine daha bağımlı hale gelmesidir. Bunun neticesinde dünya milletlerinin ortak katkılarıyla insan hakları ve çevre ile ilgili küresel ölçekte yeni değerler, normlar ve standartlar ortaya çıkmıştır (Günay, 2019: 610-311). Dünyanın sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik olarak tek tipleşmesi şeklinde de tanımlanan küreselleşmeyi, çok farklı bilim insanları değişik isimler adı altında birbirine yakın düşüncelerle dile getirmeye çalışmışlardır. Küreselleşmenin yanı sıra yenedünya düzeni, postmodernizm, endüstri sonrası toplum, bilgi toplumu, medeniyetler çatışması, post yapısalcılık vs. gibi adlandırmalar bunların arasında yer almaktadır. Bu isimlerden hangisi ifade edilirse edilsin değişmeyen dünya gerçeği şudur ki küreselleşme ve sekülerleşmenin, bireyselleşme ve özgürlük adı altında hâlâ etkisini sürdüren yeniden yapılandırma sürecinin devam ediyor oluşudur. Aslında küreselleşme ya da globalleşme ifadesi, ürünlerin, fikirlerin, kültürlerin ve dünya görüşlerinin alışverişlerinden doğan bir bütünlüşme yani bir kültür endüstrisi sürecidir. Küreselleşme olgusu toplumsal yapıları, kültürleri, ekonomileri, nüfusun değişik kesimlerini, yenileşen dünyadaki gündelik yaşamı çok yönlü bir biçimde etkilemiştir. Tarih bize belli aralıklarla ortaya çıkan dünyanın ritmini esaslı bir biçime dönüştüren, yer yer yavaşlatan, hızlandıran pek çok olayı hatırlatmaktadır. Yaşanan bireysel ve toplumsal devinimler ile entelektüel kaygıların önüne çıkardığı gelgitler, hazır bulduğumuz dünyaya farklı açılardan bakmayı, değişim ve dönüşüme zaman hazırlamaktadır (Tucker, 2015: 159, 186; Şahin Utku, 2020: 165-171; Kumaş, 2022:173).

Yaşanan sosyal değişimler, oluşmakta olan ortamın bireyselleşme yönünde giderek daha fazla imkân sağlama eğilimindedir. Ancak sağlıklı yollardan gerçekleşmeyen bireyselleşme çabalarının kişiyi bencillığe düşürme, bireysel özgürlüklerini geliştirmek adına toplumsal uyum ve bireyler arası ilişkilerle birlikte birey toplum ilişkilerindeki dengeleri de bozma tehlikesi göz ardı edilemeyecek bir sorun teşkil etmektedir. Sağlıklı bireyselleşme için özdenetime, bireyin kendini gerçekleştirme ve özgüven geliştirmesini engelleyen iç ve dış baskılardan ve bağımlılıklardan kurtularak özgürleşmesine gereksinimi vardır. Ancak bu düzeye ulaşmış bireylerin özgür seçimlerinde kişisel ve toplumsal yararlar gözeterek özveride bulunabilmeleri, topluma karşı bağımlılık değil bağıllık geliştirebilmeleri beklenebilir. Özdenetime, özbilince ve toplumsal bilince ulaşmamış kişilerin ise bireyselleşme için gerekli olan özgürlüğü sınırsız başıboşluk ve kuralsızlık olarak algılama, kendilerine ve topluma zarar verme olasılığı yüksektir. Narsizme varan bir bireyselleşme çabası, bireyin toplum bütünündeki yerini görememesi ve toplumsal bütünlüğünü gözardı etmesi anlamına gelecektir. Ancak her bireyin kendinin hâkimi olabilecek bir özdenetime sahip olması ve toplumun diğer fertlerinin de kendi sahip olduğu hakları tanıyabilecek düzeyine eriştikçe toplum da bireyin bulunduğu yeri onaylayacak ve onun gelişme çabasını takdirle

karşılacaktır. Bireyselleşmenin, sağlıklı olarak başarılabilmesi oranında, sağlıklı toplumsallaşma ve küreselleşmenin güvenli temelini oluşturacaktır. Bireyselleşmemiş kişilerin toplumsallaşma çabaları ancak mekanik dayanışma ve yığınsallaşma ile sonuçlanacağı gibi, yanlış anlaşılmalı, yanlış uygulanmış bir bireyselleşmenin de toplumsal kopukluk, karmaşa, çatışma ve dağılmaya yol açacağı gibi açıklama gerektirecek bir durumdur (Tucker, 2015: 25, 55, 101)

Kur'an'a göre insanın sosyalleşme temâyülü onun fitri yapısından kaynaklanmaktadır. Toplumdaki bireyler arasındaki, birey toplum arası ilişkinin esas sebebi ise Allah'ın kalplere verdiği ülfet olarak belirtilmiştir. Kur'an incelendiğinde genel manada değişimi özel olarak ise sosyal değişimi anlatmak için farklı kavramlar bulunmaktadır. Tebdil, tahvil, inkılâb, tağyir, eyyâmullah, irtidad, ihtilaf, istihlaf, ihraç, tahrif, dalalet, hidayet, içtima, kıyam, veraset, ihlal, idhal, rücu, tedevvül gibi kavramların yer aldığı görülür (Kumaş, 2022: 95). Kişilerin Allah ile kendileri ve birbirleriyle olan ilişkilerini hak ve sorumluluklarını düzenleyen ve kaynağı ilahi olan İslam hukukunun kaynaklarından Kitâb ve sünnet insanın davranışlarını ahlâkî çerçevede sürdürmesini temin edecek yapıyı kurmaktadır. Nüzûldeki tedricilik ve nesh olgusu, Hz. Peygamberin uygulamalarının içinde bulunan sosyal şart ve ihtiyaçlara göre değişmesi, İslam hukuku ve sosyal değişim arasındaki ilişki açısından önem arz etmektedir. İslam hukuku her zaman ve mekânda İslam toplumuna ışık tutan bir sistemdir. Küllî kâideler ve vazettiği genel hükümler ile sosyal değişime cevap veren evrensel bir hukuk sistemidir (Erdoğan, 2020).

“İnsanlığa rahmet ve kolaylık” sağlamayı esas alan İslam dini önceki ümmetlerin sorumlu tutulduğu birçok yükümlülüğü kaldırmıştır. Aşırılığı önermemiş, mümkün olan durumlara karşı ise güçlük ve zorluğun kaldırılmasını öngörmüştür. İslam hukuku kolaylık ilkesine dayanmaktadır. Müslümanlardan en zayıf olanların bile yapabileceği yükümlülükler istemektedir. İslam hukuku insanların maslahatlarını temin ederken ve bunu gerçekleştirirken kolaylık ve rahmet yolunu benimsemiştir (Erdoğan, 1991; Uludağ, 1992; Kumaş,2022: 95). Örneğin günümüz âlimlerden Karâdâvî, hüküm verirken ruhsatların, zaruret ve hafifletici durumları ön planda tutulmasını savunarak; zaman, yer ve şartlara göre fetvanın değişebileceğinin ve maksatlara riayet edilmesinin gerekliliğini ve günümüzde kolaylaştırmanın esas alınmasının zorunlu olduğunu vurgulamıştır. İslam hukukunun kemale ermiş bir hukuk sistemi olması, her çağ ve mekânda uygulanabilmekte ve ilahi iradeye dayanması ile değişimi sağlamakta, kontrol altında tutmaktadır. İslam hukukunun tüm bu özellikleri ile her çağın ihtiyaçlarına cevap verebilme imkân ve kabiliyetini içerisinde bulundurmaktadır. Gerekli olan şey bu kabiliyete işlerlik kazandırılmasıdır (Karadavi, 2012). Verilen açıklamalarla birlikte İslam hukukunun esnek bir yapıya sahip olması açısından değişim sorununu ele aldığımızda; klasik eserlerde esneklik tabiri mürûnet kelimesiyle ifade edilmiştir. Esneklik özelliğine sahip olan İslam hukukunun, hukuki çözümler üretmek hususunda yüksek bir kabiliyete sahip olmasının delilidir. İslam hukukunun güven belirtmesinin sebepleri arasında her zamanın ve mekânın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir niteliğe sahip olmasıdır. Bu hususta esas alınan nokta Şâri'nin hüküm verirken gözettiği genel ilkelerdir. İslam hukukunun esnekliğinin delilleri arasında hüküm elde etmek için icma, istihsan, istislah, sahabe kavli, örf ve Medinelilerin ameli örneklik teşkil etmektedir (Erdoğan, 1990). İslam hukukunda hükümlerin değişmesi hususunda ise; ahkâmın değişmesini ifade etmek için tebeddül'l-ahkâm, ihtilâfu'l-ahkâm, teğayyuru'l-ahkâm, fesâdü'z-zaman gibi ibareler kullanılmıştır. Klasik kaynaklar incelendiğinde ahkâmın değişmesi meselesi net bir şekilde yer almamıştır. Ancak bu konuda farklı yaklaşımların bulunabileceği unutulmamalıdır. Değişmenin zarûriliği adına Mecelle'nin 39'uncu maddesinde bu zaruret dikkate alınarak; “zamanın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunmaz.” şeklinde ortaya konmuştur. Zaman ve mekânın değişimi ile fetva ve örfeye dayanan hükümlerin değişebileceği görüşünü savunan fakihler bulunmaktadır. Örneğin Mâlikî âlimlerinden olan

Şehâbeddin el-Karâfi (ö. 684/1285), *Envârü'l-burûk* adlı eserinde bu meseleleri dile getirmiştir. Yine Mâlikî âlimlerinden olan Ebû İshâk İbrâhîm eş-Şâtîbî (ö. 790/1388) ise 'İhtilafu'l-ahkâm' şeklinde belirttiği ahkâmın değişmesini; "Âdete dayanarak elde edilen hükmün, âdetin değişmesiyle birlikte başka bir şer'î aslın hükmüne dönmesi olarak tanımlamıştır. Ahkâmın değişmesi hakkında günümüz fıkıhçıların yaklaşımları esas alındığında; nas bulunsun bulunmasın ortam ve maslahatın değişmesine bağlı olarak Şâri'nin gayesine ulaştırılacak vesile ve yolların nasların farklı olarak doğması şeklinde açıklanabilir (Şâtîbî, 1990: 1/357; 2/284, 287, 310; Erdoğan, 1990; Tucker, 2015: 124, 242, 292; Günay, 2019: 603, 604 vd; Kumaş, 2022: 97, 98, 99).

Günümüzde yeni durumların etki alanlarının çok boyutlu ve etkinliğinin dünyamızda büyük sebebiyetlere yer verdiği kaçınılmaz bir gerçekliktir. Çok yüksek hızda gerçekleşen gelişmelere paralel olarak sosyo-kültürel yapılarda, kurumsal mekanizmalarda, ekonomik ve ticari ilişkilerde şimdiye kadar görülmemiş, sınırları aşan köklü değişimler yaşanmaktadır. Bu anlamda değişime yer veren her durumun, gözden geçirilmesi gerekmektedir. Değişen dünyamızda kadının değişim ve dönüşümü, etkileşime yeniliklere kapı açan durumları, süreçleri bilmeyi ve onu anlamlandırmayı gerekli bir hal durumuna getirmiştir. Kadının metamorfozu ve değişen dünyamızda gelişmeleri dinin iflası, dini ve uhrevi söylemlerin tarihe gömülmesinin miladı olarak benimseyenlerin sayısı az değildir (pozitivist ve materyalist yaklaşımlar). Değişimin limitlerini zorlayarak anlamlandırma çabası içerisinde olanların sayısı fazla durumdadır. Tüm bu durumların yanında geçmişin birikimini anlama konusundaki yetersizlik, yeninin önümüze getirdiği problemleri kavrama konusunda tıkanma durumuyla karşı karşıya getirmiştir. Birikimlerle birlikte, köklü değişiklikleri tetikleyen her tarihsel süreç yeni bir teolojiyle tamamlanır. Bu süreçlerle birlikte değişen yapıımızda ister Batı'da ister bizim medeniyetimizde olsun kadının metamorfozu ile değişime zemin hazırlayan girişimlerin dönüştürücü ve tehlikeli süreçlerden çıkışı için dinin asli kaynaklarına dönmeyi gerektirmektedir. Gelenek, değerler, tecrübe, inanç ve kültür tarihini dikkate alan yeni gelişme ve realiteyi ıskalamayan ancak sahici bir değer merkezi üzerinde mümkün oldukça metafizik kuran pratik alanda da dayatmacı olmayan çoklu seçenekleri, bütün pratikleri kendi doğası içinde bulunma imkânına haiz bir küllî kadın perspektifine ihtiyaç bulunmaktadır. O zaman tekrar önermelerimizi somutlaştırmak için şu soruları kendimize sormamız gerekmektedir:

- Kadın imgesi açısından değişmeye bağlı kadın dönüşümünün İslam hukukunda ahkâmın değişmesiyle bağdaşmasının sınırları nasıl izah edilmelidir?
- İslam hukukunda değişimin sahası ve boyutları gelişme ile kadının ilgisi ne kadar kurulabilir?
- Bütün sosyo-kültürel değişimler kadının garantiye alınması ile mümkün müdür?
- Rasûlullah döneminde kadının sosyal bir metamorfoz değişimi olmuş muydu?
- İslam medeniyeti bir fıkıh medeniyeti ise kendine özgü yeni bir kadın konsepti üretti mi?

3.2. Sosyal Değişim Krizi ve İslam Hukuk Düşüncesinde Kadın Bunalımı

Kadının kararlarının kendisinin alma meselesinde tartışılmak istenilen kadın konusunun farklı açılardan ele alınıp değerlendirilmesinde İslam hukuk biliminin temel kaynağı olan Kitâbın, merkezi bir yer edindiği yöntem ve hipotezler başlığında ifade edilmişti. Kadın konusuna ait Kitâbda yer edinen ayetlerle dinin ana hedef ve gayeleri, evrensel mesajları açısından bütün olarak (küllilik/cüz'ilik dengesi) ele alıp değerlendirmek doğru bir tahlil yöntemidir. Çünkü kendine özgü dili ve üslubu ile çeşitli olgulara işaret eden Kitâbın sosyal gerçeklikten bağımsız ve bu hassas konu ile ilgili yönlendirmelerde bulunmamış olmasının düşünülmemeyeceği daha önce ifade edilmişti. Kitâb insanın şuuru varmasına olanak sağlamakla beraber onları geliştirmeye imkân sağlayan bildiriği

sunmaktadır. Kitâb birçok bildirisinde düşünmeyi, gözlemi ve incelemeyi teşvik ederken insanın yaratılışına dikkat çekmiş ve yapacakları her türlü düşünme araştırma ve bilimsel faaliyete sınır getirmemiştir (Yakıt, 1998).

Kitâba göre insanın yaratılışı ve oluşumu, tesadüflerle izah edilemeyeceği gibi insanlar arasında uyum olması, ince hesaplar üzerine tertip edilmesi, insanın anatomisindeki müthiş enerji ve disiplin, hücrelerdeki ve organizmalardaki hayati fonksiyonlar, sosyal yapısının fiziki yapısıyla uyumu; âlemdeki insicam ve kanunlar dikkate alınmıştır. İnsanın nasıl yaratıldığı hususu, insanlık tarihi boyunca üzerinde en çok durulan konudur. Yüce Allah ilk insan Âdem ve eşini cinsiyet bakımından adaletli (dengeli, eşit) bir şekilde yaratmış ve her iki cinsin yaratılışının aynı cevherden ve diğer nesillerin de bu cevherden (can) çoğaldığını Kitâbda bildirmiştir (Yakıt, 2002). Buna rağmen ilahi bildirinin aksine ataerkil gelenekçi düşüncede olanlar, ilk insanın eşinin; Hz. Âdem'in eğri kaburga kemiğinden yaratıldığını dini metinlerle destekleyerek öne sürmüşlerdir. Bu düşünce, İslami geleneğe zamanla benimsenmiş, eğrilik meselesinden hareketle kadının fiziki yönden ötekileştirilmesine sebebiyet vermesinin yanında kadın ikinci sınıf varlık olarak algılanmasına ve itibarsızlaştırılmasına sebebiyet vermiştir (Bora Çınar, 2022).

Tartışmada açıklaması yapılan hususlarda kadın konusu belirli noktalarda ele alınıp objektif ve bilimsel bir boyutta değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kadın her konuda erkekle kanun önünde eşit olmak istemektedir. Bu nedenle İslam hukuk felsefesinde kadın metamorfozunda ilk olarak eşitlik kavramıyla başlangıç yapılmalıdır (Sipahi, 2002; Karan, 2019). Eşitlik, temel bir hak ve hürriyet olmasının yanında bu kavramların da üzerinde değer ifade etmektedir. Eşitlik birkaç bakımdan ele alınmaktadır. Bu kavram “insan olma” fikri üzerine kanun önünde eşitlik ya da genel manada eşitlik olarak ifade edilmekle birlikte ayrıca insanlar arasında dil, din, ırk, cinsiyet, düşünce ve din sebebiyle ayırım yapmamayı esas almıştır. Kanun önünde eşitlik öncelik anayasa olmak üzere kanunlarda ve diğer mevzuatta insanların eşit olduğunun dile getirilmesidir. Diğer taraftan Kitâba göre bir toplumun, diğer toplum, kavim ve milletlere üstünlüğü ve imtiyazı olduğu söylenmediği gibi insanların arasındaki fark ilim, takvâ, salih amel, bilgi, fazilet, zekâ, kabiliyet, çalışkanlık, servet ve Allah'a itaat gibi konularda farklı mertebelerde bulunduğu bir realitedir (Sipahi, 2002). Tartışmada ortaya konulmaya çalışılan düşünce, İslam hukuk felsefesi açısından insanların eşit olduğuna dair Kitâbda yer alan dinî öğretisi ve hukuk metinleri ele alınarak incelenmesine dikkat çekmektir. Şu noktayı da göz önünde bulundurmak gerekir ki kanunlar ile insanları eşit kabul etme prensibi, onların hukuk dışı statü ve davranışlarında da farklı kabul edilmelerine sebebiyet vermez. Kanun önünde eşitlik bahsinde şunu da ayrıca belirtmek gerekir ki ceza ve mükâfatta farklılıklar olacaktır. İslam hukuk bilimi açısından eşitlik konusunda üzerinde asıl duracağımız mesele kadın erkek arasında göze çarpan eşitsizliklerdir (biyolojik, psikolojik ve sosyolojik cinsiyete dayalı imtiyazlar) (Karan, 2019; Tucker, 2015).

Zikredilen bu hususlar aynı zamanda İslam dini ve hukuk sistemine yapılan tenkit ve itirazların da odak noktalarıdır:

1. Velâyet (evlenmede kadının kendisinin karar vermesi-velâyet-i icbar-ihtiyar)
2. Miras (kadının erkeğin hissesi kadar mirastan pay alamaması, mirasta cinsiyetçi söylem)
3. Ehliyet (velinin evlenmede yetki kullanması-kadın karakteri)
4. Aile reisliği (yetki sorumlulukla eş değerdir-kavvâmiyet)
5. Talak (boşama/ma yetkisi, iddet nafakası, iddetin modern yöntemlerle tespit edilmesi)
6. Şahitlik (ticarete kadının yok sayılması)
7. Kadının çalışması (sosyal hayatta kadının dinen vücudunun denetlenmesi)

8. Kadının siyasette yer alması ve yer edinmesi. (Sosyal eşitlik bağlamında kadının devlet başkanlığı görevini velâyet-i ammede eşitlik ilkesi gereği fikhen temsil edebilir mi? şeklinde düşünülmelidir.)

9. Erkeğin çok kadınla evlenmesi-Çok eşlilik (teaddüd-i zevcât, poligami)

10. Kadın konusunda düşünülmesi gereken en önemli noktalardan birisi Allah-kul hakkı ayırımında meydana gelen farklı anlamalar ve bunun özellikle de İslam ceza hukukuna yansımalarıdır.

11. Kadının cihat yapması (erkeğe yönelik biyolojik imtiyaz)

12. Kadının yargı görevinde bulunması

13. Kadının yabancılarla evlenmesi (gayr-ı müslimle evlenmesi)

14. Kadının doğum kontrolü, çocuk düşürmesi, taşıyıcı anneliği ve kürtaj yaptırması

15. Kadının estetik amaçlı cerrahî müdahaleler yaptırması ve cinsiyet değiştirmesi

16. Müzik, sanat, spor ve eğlence gibi

Kadın metamorfozuna açıklık getirmek için örneğin şu soruyu kendimize soralım: kadın ve erkek kıstasta neden eşit değildir? (İmam Şâfiî'nin Hanefileri kıstas ve hadlerde eleştirisi merkezli) Ayrıca temel hak ve hürriyetler kapsamında ele alınan bir diğer konu ise insanların karşılıklı haklarının bulunması ve borçlarının olmasıdır. Bu haklar ve borçlar tanzimî tasarruflar veya insanlar arasındaki hukuki muameleler kapsamında ortaya çıkmakta ve bunun yanında "haku'l-ibâd" olarak ifade edilen kul hakkını da incelenmekte fayda görülmektedir. İslam hukuku açısından kabul edilen temel hak ve hürriyetleri çeşitli açılardan tasnif ederken üzerinde asıl durulan "kadının kararlarını kendisinin alması" meselesine bağlı kadın olgusu ve metamorfozu ile paralel olarak kategoriler halinde ele alınmalıdır. Bu kategoriler arasında şahsi hürriyet içerisinde yer alan kişi dokunulmazlığı, seyahat ve yerleşme hürriyeti, kişi hürriyeti güvenliği, özel hayatın gizliliği, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, demek kurma hakkı; manevi hürriyet içerisinde yer alan din ve vicdan hürriyeti, fikir belirtme hürriyeti, ümmetin kontrol hakkı, seçme hakkı, adaylık hakkı, şura prensibi, içtihat hakkı; bilim ve sanat hürriyetine dâhil olan öğrenme hakkı, öğretme hakkı; hak arama hürriyeti; iktisadi ve sosyal haklar kapsamına dâhil olan ailenin korunması, mülkiyet hakkı, çalışma ve kazanma hürriyetleri, sendika kurma hakkı, toplu sözleşme ve grev hakkı, sağlık hakkı, sosyal güvenlik hakkı; siyasi haklar kapsamına dâhil olan vatandaşlık hakkı, siyasi parti kurma hakkı, seçme ve seçilme hakkı, adaylık koyma hakkı, millî savunma hakkı, vergi mükellefiyeti, dilekçe hakkı vb. gibi haklar doğrultusunda genel inceleme yapıp kadının bu haklardaki konumu derinlemesine, bizzat kadının içinde olduğu hâliyle, tahlil edilmelidir ve bu bir feminist bakış açısı değildir (Tucker: 2015: 247).

Yaratılış itibarıyla erkek ve kadının insan olmaları nedeniyle benzerlik ve aynılığa (öz) dayalı temel hak ve hürriyetler bakımından her iki cinsin aynı hükümlere tabi tutulmaları gerektiği ileri sürülse de cinsiyet itibarıyla erkek ve kadının sorumluluk ve görev farklılıkları mevcuttur. Erkek ve kadının cinsiyet ve vücut (biyolojik ve cinsî tabiat) farklılığının gerektirdiği ölçüde ayrı ve kendilerine has hükümlere tabi tutulmaları iki tarafın faydasına olduğu bilinmektedir (Sipahi ve Gürbüz, 2022). Bu farklılığa dayalı istisnai hukuk anlamında, vücut özellikleri gereği hamilelik, mehir, radâ, talak (boşama/boşanma), iddet gibi hususlarda kadının cinsiyeti ön plana çıkmaktadır. Kadın için bu farklılığın kabul edildiği bir hukuk alanı savaş ve cihat hükümlerinde kendini göstermektedir ve erkeğe farz olan savaş ve cihat hükmü kadın için daha çok serbestiyet içeren bir yaklaşım sergilenmiştir. Buna göre cihat yapmak isteyen bir kadının kararını kendisinin almasında buradaki hükümler onun için istisnai hüküm kategorisine girmekte midir? İslam hukuk felsefesi içinde tartışma şu şekilde genişletilebilir: Anayasal bağlamda temel haklar düşünüldüğünde, kadının kararlarını kendisinin almasında, kadının din ve vicdan hürriyeti kapsamında din ve belli bir mezhepte kalma hakkı, eğitim-öğretim hakkına paralel olarak dinî rivâyetleri

değerlendirme, içtihat hakkı bulunmakta mıdır? İchtihat hakkına bağlı olarak kadın, hâkim, anakronizme düşmemek için meseleyi günümüze taşırsak örneğin avukat, noter, nikâh kıyma memuru gibi mesleklerde görev alabilir veya yetkisi bulunursa verdiği hüküm, fetva veya içtihatlar ne ölçüde geçerli ve bağlayıcıdır? Bu soruların cevabı klasik fıkıh doktrinlerinde bulunmamaktadır. Bu soruların hepsi kadının kararlarını kendisinin almasında göz ardı edilmeyecek sorulardır ve hepsi bir sorundur. Belki de kadının itibarsızlaştırılması buralarda başlamaktadır. Ancak burada şu şekilde bir itiraz gelebilir ve dikkate değerdir: Bu sorular İslam tarihi için mi soruluyor yoksa günümüz için mi? Eğer günümüz içinse bu soruların cevabını gelenekte aramak ne kadar mantıklıdır? Aynı sorular erkek için cevaplanmış mıdır? Meseleye tekrar dönersek biraz önce ifade edilenler kadın özne karakterinde toplanan kadın bireyin zihnindeki çatışma alanları olmalıdır. Problemi daha ileri taşırsak kadın bireyin çalışmasında, toplum ve kanun tarafından kadının bedeninin kontrol edilmesi, başörtüsünün iman ve siyasi malzeme haline getirilmesi ciddi bir tartışma alanıdır (İslam Aile Hukuku ile Türk Medeni Kanunda yer alan çatışmalar ve cinsiyetçi yorumlar (dindar feminist yazın)). Farklı bir örnekle, kadının kararının kendisinin almasında etkili olan bir düşünce irdelenecek olursa, İslam aile hukukunda yer alan kavvamiyet yetkisini kullanan erkek, kadının değişim ve dönüşümünde ciddi anlamda müdahalelerde bulunabilmektedir. Beşeri hukuk yönünden meselenin oluşumunu birbirine bağlayan olgu ise Türk Medeni Kanun'una göre erkek boşandığı ertesi gün evlenebildiği halde kadın neden Medeni kanununa göre üç yüz gün beklemek zorunda oluşudur (TMK, 132'inci madde. Burada işaret etmemiz gereken husus kadının kararlarını kendisinin almasıyla ilgili belirtilen hususların daha iyi kavranması için Türk Medeni Kanun'u baştan sona okunarak, İslam hukuk felsefesinde her bir maddesi mukayeseli bir şekilde değerlendirilmelidir.). İslam hukukunda ise bu süre boşama, doğurma ve ölüme bağlı olarak değişmektedir. Bunun dışında kadın iradesinde hür, kararlarında serbest, ekonomik bağımsızlığının yanında hibe, miras, mehir ve sair yollarla kendisine intikal eden malı ve serveti eşinden izin almadan istediği gibi kullanabilme yetkisi varsa neden ticarete şahitlik noktasında erkekle bir tutulmamıştır? (yine TTK, TBK gibi eşya ve borçlar hukuku alanındaki kanunların, kadının kararını kendisinin alması bağlamında İslam hukukuyla birlikte incelenmelidir.). Hukuk çelişki içermeyeceğine göre bunların bilinmesine kesinlikle ihtiyaç vardır (Tucker, 2015: 77). Eşya ve borçlar hukukunda ana hattıyla meseleye değindikten sonra ceza hukuku alanında da bir takım farklı anlayışlarla karşılaşılır. Örneğin ceza ehliyeti bakımından kadın erkek arasında hukuk açısından bir farkın bulunup bulunmadığı, kadınlara karşı işlenmiş suçların erkeklere karşı işlenmiş suçlarla eşit cezanın verilip verilmediği, kadınlara kazif iftira suçunun cezası belli iken aynı kazif erkeğe isnad edilse hukuk açısından erkeğin durumu nasıl olacaktır ve ayrıca kadın nasıl cezalandırılacaktır?

Siyaset sahasında Müslüman toplumlarda özellikle kadın karakterine çok hoş bakılmadığı bir gerçektir. Bunun altında yatan gerekçeler daha çok maskülen yapı söz konusu edilse de asıl sebep dinî gerekçelerdir. Anayasada yer alan “Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Haklar ve Ödevleri” başlıkları altında ise bu konuda her bireyin eşit haklara sahip olduğu belirtilmektedir. Anayasa bağlamında kadın bireyin, evlendirme memuru, hâkim ya da devlet başkanı olma hususunda modern hukuk açısından kanunlarla belirtilmiş alanlar olması hasebiyle artık sorun edilmemektedir. Ancak İslam hukukunda ise konuya daha farklı bir açıdan yaklaşılmakta ve önemli dinî metinler bu alanlarda kısıtlamalar getirmektedir. Kadın memurun kıydığı nikâh dinen geçerli midir? Hukukun “adalet” fonksiyonunu göz önüne aldığımızda İslam miras hukukunda, kadın ver erkeğin aile ve toplumda üstlenmiş olduğu sorumluluk açısından da bir çelişki söz konusudur.

İslam miras hukukunda erkeğin, kadından fazla miras alması anlayışı “ihtiyaç ilkesi” şeklinde mehir olgusu ile bağlantı kurarak açıklama yapılmaktadır. Bu düşünceye göre sonuçta kişiler hukukunda her bireyin

bağımsız bir hukuk alanı olan mirasta ihtiyacı olmayana hiç vermemekte, ihtiyacı az olana az, çok olana da çok verilmesi eşitlik ilkesine aykırı gibi görünse de hakkaniyet ve dağıtıcı adalet ilkesinin bir gereğidir, denilmektedir. Ancak Allah insanları mal ve servet hususunda eşit yaratmadığına göre bu anlayışın, kadının kararını kendisinin alması meselesinde sorgulanması elzemdir. Çünkü “hukukta eşitlik, paylarda ihtiyaç” ilkesinden hareketle hukuk, insanların ehliyetlerine göre tanzim edilirken, mal ve servet paylaşımı insanların ihtiyacına göre taksim edilir anlayışı doğru değildir. İslam miras hukukunda yer alan ihtiyaç, hakkaniyet ve dağıtıcı adalet esasına dayalı taksim yapılma anlayışının doğruluğunun eleştirisinin yapılması gerekmektedir. Bu anlayışa göre erkek çocuğun mirastaki payının kız çocuğunun payının iki misli olmasının temel gerekçesi sosyal ve ekonomik sebepler olduğu ortaya çıkmaktadır (Tucker, 2015: 200). O zaman yaptığımız açıklamalara göre İslam miras hukukunda erkek çocuğunun mirastaki payının kız çocuğunun payının iki misli olmasının temel gerekçesi ontolojik yaratılış ve cinsiyete dayalı İslam’da kadına verilen “değer” ile ilgili değildir. Tam tersi İslam’ın öngörmüş olduğu aile ve toplum yapısında, erkeğin ve kadının üstlenmiş olduğu rol ve mali yükümlülüklerle “sosyo-ekonomik yapı/olgu” ile ilgili reel gerçeklikler şeklinde ifadesi de ayrıca sorgulanmalıdır.

Tüm bu kadına yönelik sorunlar ve kafa karışıklığına sebep olan problemlerin merkezinde olduğu düşünülen “kadının kararının kendisinin alması” meselesinin İslam hukuk biliminin evrenselliği ile bağlantısı vardır. Çünkü İslam hukuk biliminin özelliklerinden birisi de onun hüküm, prensip ve yönelimlerinde evrensel bir insanlık anlayışının hâkim olmasıdır. İslam hukuku insanların belli bir kesiminin veya yeryüzünün belirli bir bölümünün hukuku değildir. Bunun aksine beyaz olsun, siyah olsun, hangi sosyal statüde olursa olsun sırf insan olmasını odak noktası haline getirmiş yani insan içindir. Hukukun düzen ve adalet fonksiyonları; ayrımcılığa, ırkçılığa ve kutuplaşmaya izin vermemektedir. İnsanlar burada eşit konuma sahiptir. Bu özellikleri beraberinde getirmesinin en büyük sebepleri arasında bu bilimin ilahi nitelikleri etrafıca benimsemesidir (Kutup, 1964). Şu önemli noktayı hatırlatmada fayda vardır ki bunu belirleyen zat, bir kişi veya bir topluluk olsaydı bilerek veya bilmeyerek kendi cinsini, vatanını, sınıfını ve yararını mutlaka kayırırdı fakat burada kanun koyucu, tüm insanların O’nun kulu olduğu Rabbi’dir.

Din Allah’ındır ve dokunulmazlığı kendinden menkul bir şekilde işleyen sabite kılmak iman gerekçesidir. Dinî alanların gerektirdiği derinliği taşıma ehliyetine sahip olanlardan (kadından) beklenen yeni zamanla birlikte bu değişimin derinlemesine gramerini ortaya koymasındadır. Bu bağlamda kadın sorunları, içerisinde karşı karşıya geldiğimiz tıkanma noktalarında aşma konusunda bize yeni ufuklar açacaktır. Hayatın geri planında yer edinen kavrama düzeni dinden bir ilkeyi üretme amacını değil, dâhil olduğu yapıya dini eklemeyi öncelik haline getirmiştir. Bugünkü durumun özeti belki de bundan ibarettir. Ancak tartışma yeni başlamakta ve makâsîd boyutunda ilerlemektedir (ikinci makale). Kadının kararlarını kendisinin almasında, asılların unutulması istisnâ anlayışların asıl hale getirildiği makâsîdü’ş-ser’ia yaklaşımı asıl sorundur ve makâsîd konusunun temelinde yer alan kelami ta’lîl ve usûl-i fikhın kelam ilmine nispeti ve usûlî ta’lîlin makâsîda nispet edildiği usûlcülerin illet tasavvurları göz ardı edilmektedir. Kadın, kararlarını kendisi alacağına, dinî alanlardaki delillerle ilgili karşılaşılan küllî esasların yanında özel (cüz’î) durumları dikkate almak zorundadır. Usûlî anlamda makâsîd anlayışıyla da bağlantılı bir şekilde muhkem-müşâbih, emir-nehî, umûm ve husûs, mücmel ve mübeyyen bütüncül bakış açısına sahip olmalıdır. Tafsîlî deliller üzerinde içtihat ederken İslam hukukunun gayesinde şerîatin konulmasındaki Şâri’nin kastında dünyevi ve uhrevî maslahatını gerçekleştirirken kadın, şerîatin kendisi tarafından da anlaşılması ve gereği ile yükümlü tutulmak için konduğunu unutmamalıdır. Çünkü Yüce Şâri’, kâinatın düzenliliği paralelinde erkekler gibi kadınlara da yaratılış özelliklerine göre üstlenmeleri gereken görev

ve sorumluluklar yüklemiştir. Bu bağlamda Kitâb ve sünnet doğrultusunda kadınlara, erkekler gibi değer verildiğini ve kadına yönelik olumsuz tutumların Kitâbın yanlış yorumlanmasından kaynaklandığı ortaya çıkmıştır.

İslam hukuk felsefesi açısından toplumsal değişim karşısında kadının kararlarını kendisinin alması meselesini makâsîd zemininde tartışmak gereklidir. Çünkü asıl problem kadının kararlarını kendisinin almasında, aslında en mühim kadın dönüşümü burada gerçekleşmektedir ve makâsîd akışkan, esnek ve yapılandırılabilir bir araca dönüştürülmektedir: İslam hukuk felsefesi açısından toplumsal değişim karşısında kadının dönüşüm meselesi ikinci bir makalede makâsîd bağlamında bir değerlendirme başlığı altında incelenecektir.

Kaynakça | References

- AlRifâî, J. Abd Alqader (2006). *Wmomen's Rights in Islam*
- Agayef, A. (2013). *Woman in the Islamic World (İslam'da Kadın Hakları)*. (Selim Kab'în). Müesses Hindevî
- Albayrak, H. Ş. (2020). İslam'da Kadın Tartışmalarında Geleneğe Özcü Yaklaşımın Eleştirisi ve Alternatif Bir Gelenek Okuması. *Kadın Olmak*. (H. Şule Albayrak, ed.: 3. bs.). İz Yayıncılık.
- Albayrak, H.Ş. (ed) (2020). *Kadın Olmak İslam, Gelenek Modernlik ve Ötesi*, (3. bs.), İz Yayıncılık.
- Arpağuş, H. K. (2020). Yaratılış Açısından Kadının Konum ve Durumu. *Kadın Olmak*. (H. Şule Albayrak, ed.: 3. bs.). İz Yayıncılık, 83-101
- Atar, F. (2020). *Fıkıh Usûlü*, İFAV Yayınları.
- Ateş, A. O. (2015). *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*. Beyan Yayınları.
- Aytepe, M. (2021). Posthümanizm ve Transhümanizmde Bilgi. *Transhumanizm&Posthümanizm*. (2021). (Mustafa Tekin-Muhammed Özdemir, ed.: 1. bs.). Ankara: Eskiyeşi
- Bayraktar, B. (2019). *Din ve Kadın*. (3. bs.). İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Beşer, F. (2003). *Kadının Çalışması ve Sosyal Güvenliği*. Bilge Yayıncılık.
- Berktaş, F. (2016). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. Metis Yayınları.
- Birekul, M. – Yılmaz, F. M. (2001). *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile*. Yediveren Yayınları.
- Bilge, N. (1996). *Hukuk Başlangıcı*. (11. bs.). Turhan Kitabevi.
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/122-kadnlara-kars-her-turlu-ayrmlgn-onlenmesi-sozlesmesi/#:~:text=S%C3%B6zle%C5%9Fme%2C%20Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler%20Genel%20Kurulu,Eyl%C3%BCl%201981%20tarihinde%20y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BC%C4%9Fe%20girmi%C5%9Ftir>.
- Der. Brian Camenker (2021). *Eşcinsel Hayat Tarzının Sağlık Tehlikeleri*. (Gül Aktaş, Çev.: 1. bs.). Kaknüs Yayınları.

- Bora Çınar, S. (2022). “İlk Kadın Lilith’den Robot Sophia’ya Değişmeyen Kadın Mücadelesi: Teknoloji Çağında Kadın Olmak ve Kadın Olmaya Dair Özelliklerin Korunması.” *Tihik Kadın Hakları Sempozyumu*, Ankara 9 Mart 2022, ss. 242-264.
- Bustan, H. (2014). *İslam ve Cinsiyet Farklılıkları*. (Cafer Derbendi, Çev: 1. bs) el-Mustafa Yayınları.
- Cârullah, M. (2007). *Hatun*. Kitâbiyat
- Çağrı, M. (1989). *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, İFAV.
- Çalış, H. “Zarûret”, *TDV İslam Ansiklopedisi*: <https://islamansiklopedisi.org.tr/zaruret--fikih>
- Çiftçi, T. (2021). *Evrin Yaratma Yöntemi mi? Din Karşılığı mı?*. (1. bs.). İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- De Beauvoir, S. (2021). *İkinci Cinsiyet I-II*. (Gülnur Acar Savran, Çev: 3 bs.. Koç Üniversitesi, 3
- Direk, Z. (2021). *Cinsel Farkın İnşası*. (3. bs). İstanbul: Metis Yayınları
- Dönmez, İ.K. (1991). Amel. *İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/amel#1> (01.08.2023)
- Dural, M. – Öz, T. (2021). *Türk Özel Hukuku Miras Hukuku I-IV*. Filiz Kitabevi.
- Erdoğan, M. (1994). “İslâm Hukukunun Hayatıyeti ve Ahkâmın Değişmesi.” *Bilgi ve Hikmet*, Yaz-1994-7.
- Erdoğan, M. (ty). *Fıkıh İlmine Giriş*. (6. bs). Dem Yayınları.
- Erdoğan, M. (2019). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (7. bs). Ensar.
- Erdoğan, M. (2020). “İslâm hukuku ve Değişim: Sabiteler ve Değişkenler.” *Tevilât Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*. Sayı:1 Cilt:1 (Yaz). ss. 122-138.
- Eren, F. (2022). *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*. (10. bs). Yetkin Yayınları.
- Esener, T. – Güven, K. (2019). *Eşya Hukuku*. Yetkin Yayınları.
- Eşcinsel Hayat Tarzının Sağlık Tehlikeleri*. (2021) (Gül Aktaş, Çev.: 1. bs.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Eşit, Y. (2018). “Ahkâmın Mahiyet Açısından Değişmesinin İmkânı.” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2018/2, c. 17, sayı: 34, ss. 481 - 504
- Freud, S. (2022). *Cinsiyet Üzerine*. (C. Güneş İspir, Çev.: 1. bs). Dorlion. Cinsel nesneyle alakalı sapmalar, 21, soysuzlaşma, 24, Cinsel nesne olarak cinsel olgunluğa ulaşmamış birey ve hayvanlar, 35-54, libido kuramı ve erkek-kadın farklılaşması, 109-111.
- Freud, S. (2020a). *Dinin Kökenleri*, (çev: yazılı değil). Ezer Yayıncılık. Animizm, büyü ve düşüncelerin her şeye kadırlığı, 97, bekaret ve dışevliliğin kökeni, 132, 133 vd
- Freud, S. (2020b). *Cinsellik*. Ezer Yayıncılık.
- Freud, S. (2020c). *Bir Yanılsamanın Geleceği*. Ezer Yayıncılık.
- Freud, S. (2020d). *Psikanaliz ve Uygulama*. Ezer yayıncılık.
- Gökberk, M. (1998). *Felsefe Tarihi*. (9. bs.). İstanbul: Temzi Kitabevi.
- Gözler, K. (2019). *Fıkıh-Hukuk İlişkisi Üzerine*, (1. bs.). Ekin.
- Gözler, K. (2011). *Hukuka Giriş*, (8. bs.). Ekin.

- Günay, H.M. (2019). “Günümüz Fıkıh Problemleri: Sebepler, Yöntemler ve Yaklaşımlar.” *İslam Hukuku*. (Talip Türcan, ed.: 8. bs), Grafiker.
- Gürkan, Uğur (ed.). (2019). *Gelişim Psikolojisi*. 1. bs. Nobel Yayınları.
- Hatemi, H – Oğuztürk Kalkan, B. (2013). *Kişiler Hukuku*. Vedat kitapçılık.
- <https://sozluk.gov.tr/Almak> (30 anlam) ve vermek (23 anlam) fiilleriyle ve alma/verme isim anlamları için bkz.
- <https://istanbulsozlesmesi.org/sozlesmenin-tam-metni/>
- <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/KadinlaraKarsiAyrimciliginOnlenmesiSozlesmesi.pdf>.
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi’ni (“CEDAW”, 1979)
- https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HR-PUB-14-2_ar.pdf (14.07.2023).
- <https://hrc.gov.sa/website/hrc-in-ksa/3>(14.07.2023). <https://www.un.org/ar/global-issues/gender-equality>
- https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/24/Kadin_Haklari.pdf (29.07.2023)
- İbn Âşûr, M. T. (1999). *İslam Hukuk Felsefesi*. (Vecdi Akyüz-Mehmet Erdoğan, Çev.: 3. bs.), İstanbul: Rağbet.
- İbn Kudâme, el-Makdisi Ahmed b Muhammed b Abdirrahmaneh(1997). *Muhtasar minheci'l-kâsidîn*. (Sa'd el-Ârif, thk). Dâr İhyâi'l-Ulûm, Beyrut.
- el-Karafi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed (ty). *Envârü'l-burûk fî envâ'i'l-furûk I-IV (el-Kavâ'idü's-seniyye fî'l-esrâri'l-fikhiyye)* (bs yok). Âlimü'l-Kütüb
- el-Karadavi, Y. (2012). *İslam Hukuku Evrensellik-Süreklilik*. Nida Yayınları.
- Karaman, H. (1984). *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul.
- Karan, Cuma (2019). Aile Bağlamında Cinsiyet Eşitliğinin Beslendiği Arka Plan ve Sahabe Ailesi. *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*. ss. 567-580.
- Kaya, E. (2022). *Fıkıhtan Hukuka*. (1. Bs), Eskiyeşi.
- Kıllıoğlu, İ. (1988). *Ahlâk-Hukuk İlişkisi*. İFAV.
- Koşum, A. (2004). *Nassları Anlama ve Yorumlamada Yöntem Sorunu (Fazlur Rahman Örneği)*. İstanbul: İz.
- Koytak, Necla (2011). Çocuk Yetiştirmede Annelik Rolü, Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II. *Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı*. ss. 313-334.
- Köse, S. (2006). Kur'an-ı Kerim'e Göre Ferde Mes'ûliyet Yükleyen ve Bunu Düşüren Faktörler. *Kur'an'da Mesuliyet (Kaynağı, Sınırları, Sonuçları)*. (Bedreddin Çetiner, ed.). Ensar.
- Kumaş, M. S. (2022) *İslam Hukuk Sosyolojisi*. (1. bs.). İstanbul: Rağbet.
- Kurzwel, R. (2021). *Bir Zihin Yaratmak İnsan Düşüncesinin Esrarı*, (Dilara Gostolüpçe, Çev.: 3. bs.).İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kutup, S. (1964). *İslam'da Sosyal Adalet*. (Yaşar Tunagör-M. Adnan Mansur, Çev.: 2. bs). İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi
- Lips, H. M. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Temel Bilgiler (Gender-The Basics)*. (Onur Orhangazi, Çev: 1 bs). Ütopya.
- Mahmesânî, S. (1948) en-Nazariyyetü'l-âimme li'l-mücebât ve'l-uqûd fi'ş-şerî'ati'l-İslâmiyye, Beyrut.

- Mahmasânî, S. (1985). *el-Mücehidüne fi'l-hak, tezakeratün min Mâlikin ile's-Senhurî*. Beyrut: Dâru'l-İlim
- Martı, H. (2020). Şiddet ve Kültür: Kadına Yönelik Şiddeti Kültürel Kodlar Eşliğinde Değerlendirmek. *Kadın Olmak*. (H. Şule Albayrak, ed.: 3. bs.). İz Yayıncılık. 347, 352, 354.
- Mesut, M.H. (1997a), İslam Hukuk Teorisi. (Muharrem Kılıç, Çev). İstanbul: İz yayıncılık.
- Mesut, M. H. (1997b). Şâtıbî'de Anlam Teorisi. (Muharrem Kılıç, çev.: Sayı:1,2,3), İslamî Araştırmalar
- Muhammed, H. (2010). *İslâm'a Giriş*. (Cemal Aydın, Çev: 12. bs), TDV Yay.
- Muhsin, A. W. (1997). *Kur'ân ve Kadın*. (N. Şişman, Çev: 1. bs). İz Yayıncılık.
- Myrzaibraimov, S. (2008). İslam Hukukunda Kişilik Hakkının Temellendirilmesi (Hanefî ve Şâfiî Mezhepleri Bağlamında). *AÜSBE*, Yayınlanmamış Doktora Tezi23-33.
- Nelsen, Hart M. -Neil H. Cheek-Paul Au (2005). Tanrı İmajlarında Cinsiyet Farklılıkları. (Fatma Gündüz, Çev) *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, cilt: III, sayı: 6, s. 151-162.
- en-Neşşar, A. S. (1999). *İslâm'da Felsefî Düşüncenin Doğuşu I-II*. (Osman Tunç. Çev.: 1 bs). İstanbul: İnsan.
- Nohutçu, A. (2021). *Kanunnâme İdare Hukuku*. Savaş Yayınevi.
- Oğuzman. M.K – Öz, T. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler I-II*. Vedat Kitapçılık.
- Okutan, B. B.(2020). Oto-Oryantalist Söylem ve Başörtülü Müslüman Kadın Kimliği. *Kadın Olmak*. (H. Şule Albayrak, ed.: 3. bs.). İz Yayıncılık.
- Özakkaş, T. (2004). *Bütüncül Psikoterapi* (2. bs.). Litera.
- Öztürk, A. *Bir Disiplin Denemesi*. (3. bs.). Elis Yayınları.
- Özdemir, İ. (2016). *Fıkıh Usûlünde Ta'lil Tartışmaları (Hicrî IV-VIII. Asırlar)*. Rağbet. İslam filozoflarına göre illet/ta'lil 64-74, illet tasavvurları, 219, ta'lilin fikhî boyutu ve faydaları, 458.
- Özmen, R. (2021). *Medeni Kanun - Borçlar Kanunu Hek* (Hukuk Cep Kitapları Dizisi 7). (23. bs.). Seçkin Y.
- Paçacı, İ. (2000). "İslam ve Değişim." *Uluslararası Avrupa Birliği Şurası*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C. I, ss. 476-499.
- Fazlurrahman, M. (2018a). *İslâmî Yenilenme Makaleler I*. (Adil Çiftçi, Çev.: 5 bs.). Ankara Okulu
- Fazlurrahman, M. (2018b). *İslâmî Yenilenme Makaleler II*. (Adil Çiftçi, Çev.: 5 bs.). Ankara Okulu
- Fazlurrahman, M. (2018c). *İslâmî Yenilenme Makaleler IV*. (Adil Çiftçi, Çev.: 3 bs.). Ankara Okulu
- Fazlurrahman, M. (2018d). *Ana Konularıyla Kur'ân*. (Alparslan Açıkgenç, Çev.: 16 bs.). Ankara Okulu
- Fazlurrahman, M. (2021). *Ana Konularıyla Kur'an*. (Alparslan Açıkgenç, Çev.: 4. bs). Ankara Okulu Yayınları.
- Fazlurrahman, M. (1981). *İslam*. Selçuk Yayınları.
- Schwarz, O. (2022). *Cinsiyet Psikolojisi*. (1. bs.). Dorlion.
- Servet, A. (2006). *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*. (6. bs). DİB Yayınları.
- De Beauvoir, S. (2021). *İkinci Cinsiyet I-II*. (Gülnur Acar Savran, Çev: 3 bs.. Koç Üniversitesi, 3
- Senhuri, (1198). *Mesâdiru'l-hak fi'fikhi'l-İslamî I-II*. Dâru'l-İhyâ, Beyrut

- Sipahi, Y. (2022). Aile Gençlik ve Cinsiyet Sorunları. *Aile ve Gençlik Çalıştayı Sonuç Raporu (Cihannüma, 4-5 Kasım)*.
- Sönmez, V. (2018). *Bütün Yönleriyle İslam'da Adalet*. Ensar.
- Sülün, Murat. (2012). Kadın-Erkek İlişkileri Üzerine. *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet I, Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantı*. ss.193-206.
- eş-Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed (1997). *el-Muvâfakât*. (Ebû Ubeyde Müşhur b Hasen Âli Selman, thk: 1. bs, 7 cüz). Dâr İbn Affân.
- eş-Şâtîbî, Ebu İshak İ. (1990), *el-Muvâfakât İslâmî İlimler Metodolojisi*. (Mehmet Erdoğan, ter.). İstanbul: İz Yay.
- Şefkatli Tuksal, H. (2000). *Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İz Düşümleri*. Kitâbiyat.
- Şen, C. (2022). *Sistemik Mecelle: Kategorik Giriş ve Tam Metin*. Bursa: Emin Yayınları.
- Şenat, F. A. (2020). “Yeryüzünde Sorumlu Halife Olarak Kadın.” *Kadın Olmak*. (H. Şule Albayrak, ed.: 3. bs.). İz Yayıncılık, 31-53.
- Şeybe, A. (2010). *İslam'da Kadın Hakları*. (1. bs.). Mektebe el-Melik Fahd el-Vatanî
- Şimşek, M. (2019). “Mahkûmun Fih”. *Fıkıh Usûlü (El Kitabı)*. (Talip Türcan, ed.). Grafiker.
- Şişman, N. (2019). *Sınırsız Dünyanın Yeni Sınırı Başörtüsü*. İnsan.
- Tucker, Judith E. (2015), *İslam Hukukunda Kadın, Aile ve Toplumsal Cinsiyet*. (Zeynep Esra Koca, Çev.: 1. bs). Açılım Kitap.
- Taslaman, C. (2007). Bedenin ve Ruhun İki Ayrı Cevher Olup Olmadığı Sorununa Karşı Teolojik Agnostik Tavır. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33 (2007/2), 41-68.
- Taylan, N. (2011). *İslam Felsefesi*. (7. bs.). İstanbul: Ensar.
- Transhumanizm&Posthümanizm*. (2021). (Mustafa Tekin-Muhammed Özdemir, ed.: 1. bs). Ankara: Eskiyeeni.
- Turhan, Z. (2019). Eşine Şiddet Uygulayan Erkekler İçin Müdahale Modeli Geliştirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1096-1119.
- Türcan, T. (ed.) (2012). *İslam Hukuku El kitabı*, Grafiker Yayınları.
- Türkiye Kadına Yönelik Şiddet Araştırmaları <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2022-9437>; <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2022-49668>; <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813>
- Uludağ, S.(1991). Amel, İslam Ansiklopedisi [https://islamansiklopedisi.org.tr/amel#1\(01.08.2023\)](https://islamansiklopedisi.org.tr/amel#1(01.08.2023))
- Şahin Utku, N. (2020). “Antik Çağ’dan İslâm’a Kadın Tarihî Bir Perspektif.” *Kadın Olmak*. (H. Şule Albayrak, ed.: 3.bs.)İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ülgen, C. (2019). *Ceza Muhakemesi Kanunu*. Beta Yayınları.
- Üzülmez, İ. (2020). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. (10. bs). Seçkin Yayınları.
- Yahyâvî, A. (1993). *Nazariyyatü'l-makâsîd inde'l-İmamü's-Şâtîbî li Ahmet er-Raysûnî*. Riyad: Âlimü'l-Kütüb
- Yakit, İ. (1998). “Kur’ân’da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi.” *SDÜİFD*. S: 5, ss. 1-16.

Yakıt, İ. (1999). “Kur’ân’da Hz. Adem.” *SDÜİFD*. S: 6, ss. 1-18.

Yakıt, İ. (2002). “Kur’ân’a Göre İnanç, Düşünce ve İfade Özgürlüğü.” *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, Cilt: 38. Sayı: 2. (Nisan-Mayıs-Haziran) ss. 71-82.

Yapıcı, A. (2020). *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın*. (2. bs.). Çamlıca.

ez-Zerkâ, M. A. (1968). *el-Fıkhü'l-İslâmî fi sevbihî'l-cedîd*, Dimaşk.

Zeydan, A. (2020). *İslam Hukukuna Giriş*. Kayıhan Yayınları.

Structured Abstract

In the problems related to women and women, we see that women are tried to be defined in various disciplines such as religion (in terms of Islamic law), philosophy, law, psychology, sociology and anthropology. Today, when we approach women in the light of these sciences, we encounter the problem that every interpretation process about women is subjective and hermeneutic. In general, each interpreter's personal approach to women has the traces of the age and culture in which they live. Especially today, the social change brought about by the age and culture (culture industry), which we can characterise as multi-dimensional, intense and fast as well as complex, will have a metamorphosis effect on women in Islamic law, which cannot or should not remain silent to change. From this point of view, fiqh or Islamic law is the knowledge and ability to make Islam alive and livable in every time and place. Religion creates a new social order, based on truths that do not change human nature. It keeps people on the line of norms and values that society has, and protects the social structure from degeneration and degeneration due to change. Thanks to the mindset that religion has given to individuals, it helps them to decide what kind of attitude they will adopt in the face of social events. Religion provides integration, motivation and hope against the disorder that social change may cause. In this respect, religion prevents individuals from falling into identity crisis in the environment of disharmony, turmoil and chaos that social change may cause. It is also important to note that in order to ensure a healthy relationship between religion and social change, the religious understanding of individuals in society is of great importance. If religion is seen as a product of history instead of a product of revelation, it will not provide the expected benefit in maintaining social order. As we are on the threshold of a new century, it is normal to experience intense debates on some sensitive issues such as human rights and equality between men and women in Islam in the face of rising spiritual and religious trends all over the world. In our world, which is progressing towards globalization day by day, the existence of different problems, as well as the gender problem based on discrimination caused by feminist approaches emerging as a women's problem, is undoubtedly a well-known situation. This problem, which has been prominent in different geographies, cultures and civilizations throughout our history, needs to be questioned in the dimension of Islamic legal philosophy, and an ontological, epistemic and methodological evaluation should be made by considering its relationship with its main sources. Is there a mathematics of the social sciences? If mathematics completely strips man of intuition and mechanizes him, the theory of social mathematics must be reductionist to intuitive and formal rules. Accordingly, the intuitive method is based on the genetic and axiomatic method. Both methods are based on a provable meta-theory that expresses the coherence of the system, and the logic that applies here is the logic of language. Axioms are hypothesized assumptions based on symbols, images and other theorems based on statements within the system. Each meta-theory has an algorithm. An algorithm is a systematic method followed to realize a process. The most important problem here is that the woman living in the eastern society does not see the woman living in the western society as different from herself, while the woman in the western society sees the woman in the eastern society as different from herself, which is a different dimension of the problem. Is it morality, fiqh, or the Qur'an (Kitāb) with its psychological and sociological dimensions that play an active role here? Another aspect of the method of approach to the problem is to adopt the approach of the general theory of law, which requires the problem to be taken at a purely theoretical level. This is because the general theory of law, unlike legal dogmatics, tries to address the logic of law at a general level. In this sense, not the content of law, but the normative structure of law should be prioritized. Accordingly, general, abstract and universal explanations valid for all legal orders have been made. It should not be forgotten that the problem is handled at the positive level by trying to explain and describe it in general, and it should be known that moral and ideological attitudes are avoided as much as possible; however, moral explanations are touched upon not as biased explanations, but because they are points that reveal the relationship between law and morality.